

Pázmány Péter Katolikus Egyetem
Bölcsészettudományi Kar
Szociológia Intézet
Társadalmi Tanulmányok BA

Megélhetés Kocsolán

A jövedelmi szegénység és anyagi depriváció vizsgálata egy Tolna megyei
kistelepülésen

Témavezető tanár:
Daróczy Gergely
Óraadó tanár

Piroch Rudolf András
Társadalmi Tanulmányok

Piliscsaba 2010

Tartalomjegyzék:

Előszó – szegénység és önfenntartás	3
Szegénységkutatás – elméleti összefoglaló	5
Funkcionalizmus és konfliktuselmélet	5
Az underclass-elmélet és a szegénység kultúrája	7
Az exklúzió és a társadalmi kirekesztődés	9
A kétharmados- és a kockázati társadalom modellek	12
Életciklus és életút a szegénységben	14
A hazai szegénységkutatás periódusainak összehasonlítása	16
A rendszerváltás és a modernizáció hatásai	16
A kilencvenes évek szegénységkutatásai	19
Szegénységkutatás a Tárki háztartás monitor felméréseiben	23
Konceptualizáció és módszertani útmutató	29
A kutatás elemzése	36
Általános jövedelmi helyzet és a szegénység indikátorai	36
Önfenntartási stratégiák és kockázati mutatók	40
Az eredmények összefoglalása	42
Bibliográfia	46
Mellékletek	50

I. Előszó – szegénység és önfenntartás:

A szegénységkutatás mindig is a szociológia egyik központi témája volt, számos szociológiai irányzat fókuszpontja irányult a szegénység jelenségének megértéséhez, okainak feltárásához és gazdagította ezzel a társadalom- és szociálpolitika eszköztárát. A modernizálódó világ állandó problémájaként, a szegények és a nem szegények közötti távolságok a jóléti és fogyasztói társadalmak gazdasági növekedésének következményeként folyamatosan távolodnak. A fejletlenebb országok világszerte egyre inkább leszakadnak a gazdasági növekedést produkáló országoktól, az egyenlőtlenségek méretei azonban nem csak az egyes országok között jelent áthidalhatatlan problémát, hanem az egyes országok társadalmi struktúráján belül is növekednek a szakadékok. A világtörténelem folyamán még soha nem látott egyenlőtlenségek alakultak ki. A Kína és India nélkül számolt ötven legszegényebb ország egy milliárd embert foglal magában, és lemaradásuk egyre inkább nő a világ többi részéhez képest¹.

Az ENSZ és az Európai Unió² a szegénységet központi problémaként kezeli, az elmúlt húsz évben számos kezdeményezéssel, nemzetközi egyezményekkel³ próbálták meg a tagországok figyelmét ráfordítani a szegénység megoldásának szükségességére. Az Európai Unióban a kilencvenes évek elejétől foglalkoznak a társadalmi kirekesztődés problémájának feloldásával. Kifejezetten a társadalmi és szociális problémák megoldásához szükséges egyezmények felülvizsgálatára hozta létre az Európai Unió a Bölcssek Tanácsát (Comité des Sages) 1996-ban, mely a következőket fogalmazta meg: *„Európát - a Tanács meggyőződése szerint – nem lehet munkanélküliségre és társadalmi kirekesztésre építeni, sem pedig csonka társadalmi tagságra. Európa vagy mindenki Európája lesz, vagy semmi nem lesz belőle.”*⁴ Az Európai Unión belül számos társadalom-, szociálpolitikai és tudományos kezdeményezést indítottak el, többek között az Európai Statisztikai Hivatal (EUROSTAT) is kiterjedt kutatásokat folytat a szegénységgel kapcsolatban.

A szegénység állandó jelensége a modern magyar társadalomnak is. A posztoszocialista országok közül a rendszerváltással Magyarországon is elleplezett társadalmi problémák ütötték fel a fejüket, és ezek közül az egyik legkomolyabb tartós társadalmi kockázatnak a

---

1 Hans Rosling 2007 - 2009

2 Ferge 2000

3 ENSZ „Világcsúcs találkozó a társadalmi fejlődésért” Kopenhágában 1995-ben

4 In: Ferge 2000: 131

szegénység bizonyult. A társadalmi átmenet időszakában termékeny viták alakultak ki társadalomtudományos körökben, így a szociológián belül is, a gazdasági és társadalmi átalakulás folyamatáról és mélységéről. A demokratikus államberendezkedésre és piacgazdaságra való áttérés folyamányaként a modernizáció útjára lépve Magyarországon is gyorsan növekvő trendet mutatott a szegénység, majd a kilencvenes évek vége óta napjainkig stagnáló értéket vett fel. A mai posztmodern Magyarországon a szegénység továbbra is a társadalom mély rétegeiben, alsó szegmenseiben újratermeli önmagát, generációról generációra továbbadja a szegénység élethelyzetét. A dolgozat tematikája szorosan ennek a jelenségnek a megértéséhez és feltárásához kapcsolódik.

A tanulmány célja a szegénységkutatás koncepcióinak, elméleteinek, változatos módszertanának prezentálása és a magyarországi szegénység helyzetének bemutatása egy feltáró keresztmetszeti kutatáson keresztül a vidéki, falusi emberek életvilágában. A kutatás elsődleges célja a jövedelmi szegénység és a depriváció mértékének-, illetve ezek háztartásokon belüli struktúrájának vizsgálata egy Tolna megyei kistelepülésen, Kocsolán. A kutatás másodlagos célja a jövedelmi és anyagi helyzetet, a megélhetést kiegészítő, a pénzügyi kerestetet kiváltó tevékenységek és stratégiák feltárása a településen.

Az elsődleges kutatási hipotézis így a jövedelmi szegénység és az anyagi depriváció mutatói alapján kialakult szegénységi helyzetre vonatkozik, annak mélységét tárja fel a településen belül a 2008-as Tárki háztartás monitor adatainak összevetésével. A másodlagos kutatási hipotézis a vidéki lakosokra jellemző, önfenntartás és megélhetés kiegészítésére kialakított stratégiák⁵ meglétére vonatkozik. Ennek konceptualizálásánál a városokban egyedi túlélési stratégiákat kialakító csoportok példája vezetett (feketemunka, lomtalanítás, koldulás). A vidéki léthelyzetben belül ezen stratégiákat a megélhetést kiegészítő, mezőgazdasági jellegű tevékenységekhez kapcsoltam.

A tanulmány a szegénység jelenségét először annak kiterjedt elméleti háttérén keresztül mutatja be, majd áttérek az elmúlt húsz év magyarországi szegénységkutatás eredményeinek összehasonlítására, hogy ezzel a kutatás elemzését tágabb perspektívában elhelyezve értelmezhesük.

---

5 Sik-Redmond 2000

II. Szegénységkutatás – elméleti összefoglaló:

A szegénység mibenlétének feltárásához szükséges megismerni annak kiterjedt elméleti háttérét is. Természetesen a tanulmány kereteit nem kívánom szétfeszíteni a szakirodalom teljes bemutatásával, de a kutatás értelmezéséhez és módszertani háttérének megértéséhez feltétlenül szükséges bemutatni a szegénység tematikájához szorosan kapcsolódó alapvető teóriákat és fogalmakat.

A szegénységet, társadalmi kirekesztődést, a halmozottan hátrányos helyzetet és a szegénység újratermelődését meghatározó elméleti kategóriák a társadalomtudományos gondolkodás több területét érintik. A szegények többségi társadalomban való elhelyezkedésével, társadalmi peremhelyzetével, annak csoportjainak tagolódásával és meghatározásával a rétegződés- és struktúrakutatás klasszikus iskolájába tartozó két elmélet, a *funkcionalizmus* és a *konfliktuselmélet* meghatározó szerepet képvisel.

II.1. A funkcionalizmus és konfliktuselmélet:

A *funkcionalizmus* koncepciója szerint minden társadalomban szükségszerűen jelen vannak társadalmi egyenlőtlenségek, melynek forrása a különböző társadalmi pozíciók *funkcionális differenciáltsága*⁶. Eszerint a társadalomban betöltött feladatokhoz funkciójuk szerint különböző mértékű javadalmazás társul, melyekért különböző kvalitásokkal, erőforrásokkal rendelkező emberek törekednek. Eszerint a társadalom szempontjából fontosabb, magas pozíciójú feladatot kevés magas kvalitású személy töltheti be, az emberi erőforrás igénye nagyobb, így a pozícióért magas javadalmazás (jutalom) jár. Így érthetően a társadalom funkcionális differenciáltságából fakad a jövedelmi szegénység. A pozíciók ranglétráján alul elhelyezkedő, a társadalom számára kevésbé hasznos feladatok széles körben hozzáférhetőek, számos ember el tudja őket látni, így javadalmazásuk alacsony.

A modern társadalmakra jellemző funkcionális differenciáltság relatív módon határozza meg a társadalmakban a mobilitási esélyeket és a pozíciók közötti távolságokat, az egyes társadalmakra eltérő módon (relatív) jellemző a szegénység mértéke, zártsága és differenciáltsága. A funkcionalizmus nézőpontja szerint a szegénység mérsékléséhez az adott társadalmon belül kell annak elkülönülő pozícióit és a javadalmazások mértékét és az ahhoz kapcsolódó egyéni kvalitásokat kiegyensúlyozni.

---

6 Davis, K.-Moore (1997)1945

A *konfliktuselmélet* Marx gondolatainak, Wright⁷ által továbbgondolt koncepciója alapján a társadalmi viszonyokból fakadó kizsákmányolásban fedezi fel a szegénység okát. A konfliktuselméleti megközelítés szerint a társadalmat alkotó csoportokat eltérő érdekek vezérlik, a csoportok közti egyenlőtlenségek kialakulásának oka az osztályok közötti kizsákmányolás. „*A marxi kizsákmányolásban az egyik osztály különféle mechanizmusokon keresztül kisajátítja a másik osztály munkájából származó többletet. A kizsákmányoló osztály gazdagsága a kizsákmányolt osztály által végzett munkából ered. Tehát egyenes ok-okozati kapcsolat van a kizsákmányoltak szegénysége, munkájának eredménye és a kizsákmányoltak jóléte között.*”⁸

Wright elgondolása szerint a kizsákmányolásnak más és más viszonyai vannak a különböző társadalmakban, a szegénység megjelenése e viszonyok szerint jelenik meg a társadalomban. Módszertani megközelítés szerint a termelésen, tulajdonon (értéktöbbleten-, a termelési eszközök kisajátításán) alapuló, erősen gazdasági szemléletű konfliktuselméletben, az osztálystruktúra kialakulásának, az osztályok szerkezeti egységének meghatározó indikátora a személyes jövedelem. A konfliktuselméletben Marx gondolatmenete alapján a szegénység megszüntethető a vagyoni és osztálykülönbségek radikális megváltozásával, forradalom útján.

A két klasszikus teória, a funkcionalizmus és a konfliktuselmélet *implicit* módon közelíti meg a szegénység jelenségét, azt a társadalom strukturális viszonyaiból magyarázza (legyen ez akár osztályok közötti viszonyokon alapuló kizsákmányolás, vagy a társadalom funkcionális differenciáltsága). Módszertani szempontból hasonló a kiindulási pontjuk, a szegénység indikátorainak a jövedelmet és a foglalkoztatottsági struktúrában való pozícióit tekintik.

A szegénységnek egy másik elméleti olvasatát a *többdimenziós megközelítések*⁹ nyújtják, többségük a két előző iskolát meghaladva, kibővítve, *explicit* módon közelíti meg azt. Több szempontból, részletesebben kívánják megragadni a szegénység jelenségét. Az empirikusan mérendő dimenziók közé beemelték – Lenski elméletének dimenzióit példaként bemutatva¹⁰ – öt fő mutatóként az ágazatot, a foglalkozást, a jövedelmet, a képzettséget és három kiegészítő dimenzióként a vallást, az etnicitást és a korcsoportokat. A mérendő mutatók kiterjedésével az elméletekben, a szegénységet a társadalmi

---

7 Wright, E.O. 1985 (1997)

8 Wright 1984 (1997) 184.o.

9 Spéder Zsolt 2002,

10 Spéder Zsolt 2002

rétegződésben nem kizárólagosan a foglalkozás, az anyagi és jövedelem szerinti meghatározottság jellemzi, ezen három mutató az egyén pozíciójának meghatározásánál a rétegződésben nem logikai következmény, hanem inkább strukturáló tényező.¹¹ A társadalmi struktúra kortárs elméleteiben¹² így a szegénységnek azon csoportjai is vizsgálhatóvá váltak, akik nincsenek jelen a munkaerőpiacon, nem foglalkoztatottak, más erőforrásokhoz nyúlnak. Ezt a gondolati fonalat felkapva a társadalmi struktúrában a hierarchia alsó fokaira kiszorult, ott pozicionálódott szegénységi állapotok és viszonyulások elméleti megközelítéseivel folytatom a tanulmányt.

II.2. Az underclass-elmélet és a szegénység kultúrája:

Az elméletek első csoportjához az *underclass-elmélet* és a *szegénység kultúrájának* megközelítése köthető kronologikusan. A két elmélet alapvetően a társadalmon belüli törésvonalak alapján pozicionálják a szegénység jelenségét. Az underclass-elmélet G. Myrdal¹³ nevéhez köthető, a fogalmat ő vezette be a társadalomtudományos gondolkodásba. Az underclass fogalmának elhelyezése az Egyesült Államokban a második világháborút követő gazdasági fellendülésből kimaradt rétegekhez köthető. Az underclass nem érthető meg szimplán a hierarchiában legalulra szorult egyének sanyarú pozíciójából. Ez már egy olyan erőteljes törésvonalat jelent a társadalmon belül, mely e *pozíciók alatt* létezik, gyakorlatilag az underclass nem tekinthető teljes mértékben a társadalom részének, mivel tagjai nem képesek visszatérni, integrálódni a társadalomba (vagy esélyük sem volt integrálódni). A jelensége nem csak az úgynevezett domináns vagy többségi társadalom normáitól eltérő, szubkulturális¹⁴ jelleggel válik le a társadalomról, hanem térben is elkülönül, szegregálódik. E térben is megtörténő elkülönülés Myrdal szerint a nagyvárosi „slumokra” jellemző, ahol intragenerációsan is továbböröklődnek az underclass viszonyai.

A *szegénység kultúrája* megközelítés az underclass elmélethez több szálon is kötődik. Az úgynevezett „underclass-vitát”, mely a nyolcvanas években az underclass elmélet második hullámának tekinthető, nagyban befolyásolta. Az Oscar Lewis antropológiai jellegű és szépirodalmi munkásságából megszülető¹⁵ megközelítés a latin-amerikai és a mexikói nyomornegyedek világához kapcsolódik. Elképzelése szerint az ilyen szegregált,

---

11 Spéder Zsolt 2002

12 Hegedüs Péter – Monostori Judit 2005

13 Hegedüs Péter – Monostori Judit 2005

14 Hegedüs Péter – Monostori Judit 2005 22 o.

15 Lewis, O. 1968

elszegényedett helyeken sajátos „milió”, kultúra alakul ki az alacsony anyagi-, jövedelmi és társadalmi helyzet *mellett*. Ezzel a többségi társadalomtól, a középosztály kultúrájától eltávolodott, sokszor védelmi mechanizmusként működő kulturális rendszer sajátos túlélési módusként kialakította a saját elvárásait, normáit és magatartásformáit az életkörülmények elviseléséhez. A nehéz életviszonyokhoz ilyen módon adaptálódó kultúra a generációk között továbböröklődik, így többek között Lewis szerint ez azt is megakadályozza, hogy a szegénységben élők ki tudjanak szakadni ebből a milióból, bennrekednek a szegénység kultúrájában.

A korábban említett, úgynevezett underclass-vita (diskurzus) a nyolcvanas években kibővítette, továbbvitte az underclass fogalmát és annak kulturális meghatározottságából már inkább egy strukturalista okrendszer nézőpontjába plántálta. A diskurzus legtöbb szerzőjének konszenzusos megállapítása alapján olyan osztályként¹⁶ határozza meg az underclass-t, mely a társadalom struktúrájában a többi osztály alatt létezik. Ennek a gondolatnak egyik markáns megfogalmazójának Wilson tekinthető¹⁷. Wilson kibővíti az underclass, mint osztály, kialakulására jellemző alapokat, az alacsony jövedelmi helyzetet, iskolázatlanságot, a munkaerő piacra való nehézkes bekerülést (vagy kizárást, kiszorulást). Mint írja: *„alapvetően gazdaságszerkezeti változások, így a munkanélküliség növekedése, a szakképzettséget nem igénylő munkahelyek számának csökkenése, illetve a városi szegregációs folyamatok vezettek, vezetnek az underclass kialakulásához.”*¹⁸ Így szerinte az underclass kialakulásáért nem maga a szegénység kultúrája felel, hanem azok a nehéz körülmények, melyek tartósan kiszorítják az egyéneket a munkaerőpiacról, elszigetelve őket a munka világától. Példaként az Egyesült Államokban az 1970-es években a gyáripar hanyatlásával az onnan kiszorult alacsony képzettségű/-kvalitású munkásokat hozza fel.

Az underclass elméletnek a szegénység kultúrájához kapcsolódó koncepciójában a térbeli szegregálódás mellett az underclass egyedi életvitel- és magatartásformái emelhetők ki. A legitim társadalmi, középosztálybeli normáknak három (erősen általánosított) feleltethető meg: *„aktív korú férfi rendelkezzen tartós munkahellyel, tartós kapcsolat (házasság) hiányában fiatalkorú nő ne szüljön gyermeket, az emberi viszonyokban ne legyen legitim az erőszak alkalmazása.”*¹⁹ Ezekkel a középosztálybeli normákkal,

---

16 Így kapcsolódnak a konfliktuselméleti megközelítéshez.

17 Spéder Zsolt 2002 30 o.

18 In: Spéder Zsolt 2002 30 o.

19 In: Spéder Zsolt 2002 31 o.

életmóddal szemben fogalmazza meg Peterson az underclassra jellemző magatartásformákat²⁰, a lustaságot, megbízhatatlanságot, korlátlan divatkövetést, pillanatnyi fellángoló érzelmeket, kábítószer használatot és az alkoholizmust.

Több elmélet az underclass-vitában magát az underclasst az etnicitáshoz is köti (Wilson²¹, Kronauer²²). Ezen etnicitások alatt többnyire a feketéket és a hispánokat értették, de ugyanakkor beszélhetünk fehérekről is, akik szintén izolált csoportokat alkotnak a többségi társadalom alatt²³.

Lehet látni, hogy az underclassról alkotott elméletek azt számos különböző koncepció alapján közelítik meg. Ladányi és Szelényi²⁴ szerint három közös pont emelhető ki ezek közül: „(1) mindegyik megközelítés hangsúlyozza az underclass földrajzi és térbeli értelemben vett elkülönülését, (2) az underclass tagjairól a társadalom többsége úgy vélekedik, hogy feleslegesek, haszontalanok, nem járulnak hozzá a társadalom gyarapodásához, (3) az elméletalkotók közös meggyőződése, hogy az underclass zárt társadalmi csoport, azaz az oda tartozók gyermekei is nagy valószínűséggel a tagjai lesznek.”²⁵

II.3. Az exklúzió és a társadalmi kirekesztődés:

Az underclass diskurzus eredményeként született meg a szakirodalomban a *halmozottan hátrányos helyzet*²⁶ kifejezése, mely az európai társadalomtudományos körökben a szegénység újabb, bővült jelentésű megfogalmazásaként, a kirekesztődés, a kizárás, az *exklúzió* fogalmaként manifesztálódott²⁷. A kirekesztés szintén azon elméletekhez kapcsolható, melyek a vagyoni és jövedelmi szegénységen túl több dimenziót is bevonnak annak körüljárásához. A társadalmi egyenlőtlenségeknek egy új ok-okozati rendszerét tárja fel, habár az exklúzió a szegénység fogalmának szinonimája, de annak új aspektusait figyeli. Az alapvető anyagi létminimumokon túl az exklúzió egyéneknek és/vagy csoportoknak a jogokból, szolgáltatásokból, esélyekből, forrásokból való

---

20 Spéder Zsolt 2002

21 Spéder Zsolt 2002

22 Spéder Zsolt 2002

23 Spéder Zsolt 2002

24 Ladányi J. - Szelényi I. 2004

25 In: Hegedüs Péter – Monostori Judit 2005 23 o.

26 Spéder Zsolt 2002

27 Ferge Zsuzsa 2000

kirekesztődésével, vagy a nem megfelelő hozzáféréssel magyarázza a társadalmi elszigetelődés folyamatát (például: egészségügy, közlekedés, lakhatás, oktatás). Az exklúzió fogalmához kapcsolódik a szegényeknek, a depriváltaknak a társadalmi aktivitásban való szerepe, illetve a társadalmi cselekvéshez, a mobilitáshoz, a jobb esélyekhez szükséges minimum javak *felhasználásának* képessége.

Az exklúziót folyamatként értelmezve az a társadalomból való kisorolódástól a teljes izolációig, kizáródásig terjedhet. Az utóbbira példaként egy olyan hajléktalan helyzetét hozhatjuk fel, aki munkanélküliként, krónikus betegként huzamosabb ideje az utcán él, így vajmi kevés esélye van a társadalomba való visszailleszkedésre, a *reintegrációra*²⁸. A szegénység az exklúzió felől szemlélve passzív jelenség, olyan folyamat, állapot ami automatikusan történik, illetve létezik a társadalom keretein belül. Ferge Zsuzsa olvasatában²⁹ az exklúzió a társadalmi integrációra mutat, mint azt gyengítő jelenség.

Az exklúzióban a dezintegrálódás makro és mikro szintű jelenség egyszerre, melynek folyamata Ferge szerint történhet többé-kevésbé tudatosan, nem szándékoltan (*kvázi-intencionáltan*) vagy akaratlagos, generált következményként (például állami, intézményi, közszereplői, politikai akaratból). Makro szinten beszélhetünk szegmentálódásról, a társadalmi egyenlőtlenségek (pl. esély-, vagyoni-, jogi-) kiszélesedéséről, míg mikro szinten a kisközösségek összetartó erejének, normáinak gyengüléséről. A szegénység és a társadalmi kirekesztődés okainál a felelősséget nem lehet az egyik vagy a másik szintre terhelni, gyakran a kettő együtt alakítja ki azokat (ez természetesen megnehezíti a két szint közötti ok-okozati viszonyok kutatását)³⁰.

A társadalmi kirekesztődés elméleteihez érdemes még két kutató nevét megemlíteni (Robert Castel és Amartya Sen), akik munkássága az exklúzió mellett segít koherensebben értelmezni a kirekesztődés fogalmát. Castel³¹ elképzelése szerint a kiilleszkedés a munkaerőpiacon és a társadalmi-családi viszonyok fellazulásával jön létre. Modellje egy sajátos koordináta rendszeren ábrázolja, melynek egyik tengelyén a munkaerőpiacon való stabil foglalkozástól a teljes munkanélküliségig tartó pozíciókat mutatja, míg a másik tengely a kapcsolati beilleszkedést mutatja a teljes beilleszkedéstől a komplett izolációig. A modellben ezután a társadalmi kohézió különböző fokaira jellemző zónákat határoz meg,

---

28 Ferge Zsuzsa Luhmann és Habermas munkássága nyomán megkülönbözteti az úgynevezett rendszer és társadalmi integrációt. Ezek tükrében magyarázza az exklúzió dezintegrációs hatását a *formális rendszerben és az életvilágban*, a bizalom és a normatartás/-szegés tükrében.

29 Ferge Zsuzsa 2000 113-133

30 Ferge Zsuzsa 1991

31 Castel, R. 1993: A nélkülözéstől a kivetettségig -a „kiilleszkedés” pokoljárása. In: Esély 1993/3 3-23 o.

melyben a „betagolódás” zónájába a stabil munkahellyel és biztos társadalmi-családi kötelékekkel rendelkezők tartoznak, középen a „sebezhetőség” zónájába a bizonytalan munkával és törékeny társas kapcsolatokkal rendelkezők vannak, míg a túlsó szélén a „kiilleszkedés” zónájába tartozóknál a munkanélküliség összefonódik a társas kapcsolatok hiányával. A modellben a zónák átjárhatóak, az egyik tengelyen kedvezőbb hely kompenzálhatja a másik tengelyen elszenvedett hátrányos pozíciót.

A társadalmi kirekesztődésről alkotott elméletében Amartya Sen³² a depriváció multidimenzionális természetére és a társadalmi viszonyrendszerből (*relációs viszonyokból*) való kirekesztődésre fordít figyelmet. Kritikai olvasatában a depriváció és a kirekesztés elméleteket és kutatásokat járja körül, a két fogalom közötti felfogásbeli és jelentésbeli nézőpontokat vizsgálja. E szerint a társadalmi kirekesztődés kibővíti a szegénység jelentését, ha annak fő okát a csupán a jövedelmi szegénységben látjuk. Ebben az olvasatában mindenképpen tágabb körben tudjuk körüljárni a szegénység okait. Ha viszont a szegénységet „*alapvető lehetőségektől való megfosztottságként*”³³ vizsgáljuk, akkor ennek szinte szinonim fogalma a társadalmi kirekesztődés. Ebben a kontextusban a szegénységnek a társas viszonyok és kapcsolatok gyengülésére, az abból való kirekesztődésre irányítja a figyelmünket.

A kirekesztődésnél *instrumentális* és *konstitutív* (mint viszonyulások a megfosztottság jelenségénél), valamint *aktív* és *passzív* formáiról is beszél. Az előzőnél a kirekesztésnek vannak olyan körülményei, melyek nem azonosak a szegénységgel, de annak forrása, oka lehet. A passzív és aktív kirekesztődésről alkotott képei Ferge kvázi-intencionáltság megfogalmazásához hasonló. Passzív kirekesztődésnek tartja, ha valaki külső ok (például gazdasági válság) miatt sodródik ki peremhelyzetbe. Az aktív kirekesztődésre példának felhozható migránsokkal vagy kisebbségekkel szembeni negatív, korlátozó politikai fellépés (mindkettőre számos példát hozhatnánk fel a jelenkori európai társadalmakból).

Elméletének alátámasztására a tartós munkanélküliség komplex példáját hozza fel. A munkanélküli kirekesztődését a társadalomból számos tényező befolyásolja; gyengülhet a közösségi életben való részvételük, kapcsolati hálójuk, elveszíthetik a munkához való motivációjukat (*motivációs összeomlás*), egészségügyi állapotuk megromolhat, összefoglalva; a *relációs viszonyaik* a kirekesztődés felé tolódnak.

---

32 Sen, A. 1983: *Poor, Relatively Speaking*. Oxford Economic Papers 1983, 153-169 (A tanulmány rövidített formában megjelent Sen, A. : *A relatív szegény*. In: Esély 1999 2/3)

Sen, A 2003,2004: *Társadalmi kirekesztés: fogalom, alkalmazása, vizsgálat*. I.-II. Esély

33 In: Hegedűs Péter – Monostori Judit 2005 25 o.

II.4. A kétharmados- és a kockázati társadalom modellek:

Azon elméletek sorában, melyek a társadalomban a szegénységet törésvonalak alapján, tartós különbségek viszonyaként ábrázolják, a *kétharmados társadalom*³⁴ elmélet érdekes konfliktuselméleti megközelítéssel nyújt. Az elmélet háttéréhez hozzátartozik az a gazdasági-társadalmi átalakulás ami a 70-80-as évek európai országaiban végbement. A gazdasági fejlődés és a többségi társadalom jólétének emelkedése mellett ugyanis ezen országokban magas szinten tartóssá vált a munkanélküliség. A német társadalomtudományos körökben kialakult vita a „munka társadalmának” hanyatlásával kezdett el foglalkozni.

Ebben a vitában született meg a kétharmados társadalom elképzelése, melyben a többségi társadalom azért tudja megtartani *relatív jóléti pozícióját*, mert a maradék egyharmadot kirekeszti a társadalomból, nem engedi hozzáférni a kisebbséget a munkaerőpiachoz, ezáltal a javak és egyéb források megszerzéséből is kiszorítja. A társadalmi törésvonal így a felső kétharmad és alsó egyharmad között húzódik, mely törésvonal fő – de nem kizárólagos – jellemzője a munkaviszony megléte vagy hiánya. A munkanélküliségnek számos hatása van, mely a törésvonal alá kényszerítheti az egyént, ugyanis a modernitásban a munkahely a társadalmi pozíció egyik fontos alapja. Ha az egyén alól ez eltűnik óhatatlanul is lejjebb sodródik. Ennek lehet enyhébb változata a korai nyugdíjazás, az átképzések, alacsonyabb munkahelyi pozícióba való kerülés. Súlyosabb formájában a tartós munkanélküliség halmozottan hátrányos helyzetbe való kerüléssel is leírható. Ennek kockázata egyes csoportokat könnyebben elérhet, időseket, nőket, migránsokat, más etnikumúakat, vendégmunkások et cetera.³⁵ Ezek a csoportok a foglalkoztatás alacsonyabb, szűkösen elérhető, alacsony kvalitást igénylő helyeit foglalhatják el (például: részmunkaidő, alkalmi- vagy feketemunka, távfoglalkoztatás, szociális segélyek), melyek a szereplőknek korlátozott társadalmi szerepvállalást, részvételt engedik meg. A kétharmados társadalom elméletben ezt a törésvonalat a két nagy társadalmi tömb között nehezen átjárhatónak, szilárdnak és egyre mélyülőnek tartják.

A kétharmados társadalomhoz kapcsolódó empirikus kutatások azt többé-kevésbé alátámasztották, de más arányszámokkal. Ilyen kutatás a német Sozio-ökonomisches Panel (SOEP), melynek kilenc évnnyi adatát elemezték az idődimenzió bevonásával német kutatók (Habich, Heday, Krause)³⁶. A kutatásban a társadalmi struktúrán belül a

34 In: Hegedüs Péter – Monostori Judit 2005 13-14 o.

35 Spéder Zsolt 2002

36 Spéder Zsolt 2002

szegénységet a kilépési esélyek mutatóival határozták meg. E szerint egy 70-20-10 százalékos felosztású társadalom képét kapták, melynek egy tizede él tartós szegénységben, és felettük található meg a felfelé szinte átjárhatatlan társadalmi törésvonal. Négyötöd-egyötöd arányú társadalom szerkezetét vázolta fel jövedelmi adatok keresztmetszeti, idősoros elemzésével egy másik német kutató (Hauser)³⁷.

A szegénységet egy másik gondolatrendszerben inkább átmeneti, időbeli, dinamikusabb jelenségként fogják fel, nem határoznak meg átjárhatatlan töréseket, tagolódásokat a társadalmon belül. Ulrich Beck³⁸ *kockázati társadalom* modellje szakít a társadalmi struktúrákból kiinduló elméletekkel, a réteg és osztályelképzelések meghatározottságából a szegénységkutatásban. Szerinte az 1980-as évekre a modern társadalmakban a hagyományos rétegek és osztályok részben felbomlanak, a különböző társadalmi csoportok között az átjárhatóság megnövekedett, dinamikusabbá vált, a társadalmi csoportok közötti határok nem olyan kirívóak és determinisztikusak, mint korábban. Ezt a jelenséget a modern, kockázati társadalomban a jólét általános növekedését, a technikai fejlődést, a szélesebb foglalkoztatottságot, az iskolázottság növekedését, a globalizációt olyan individualizációs folyamatok elindulásaként magyarázza, melyek a korábbi társadalmi keretből „felszabadítják” az egyéneket (ebben a megfogalmazásban szakít a strukturális determinációtól, mint például az osztályhelyzet, család stb.). Ezek hatása kiterjed természetesen a szegényebb rétegekre is. Sőt, Beck meglátása szerint ezeket a rétegeket relatíve jobban érinti a növekedés „*lifthatása*”, nagyobb jelentőségű számukra életkörülményeikre nézve, mint a társadalom felsőbb régióira (főleg egy olyan jóléti, szociális államban, mint Németország). Például alacsonyabb társadalmi pozícióból indulóknak az oktatásban, a képzettségi színvonal szélesebb növekedésével, magasabb iskolázottságú, magas képzettségű egyéneként újabb mobilizációs utakat nyithat meg.

A kockázati társadalom modelljében egy Beck által *új szegénységként* definiált fogalom jelenik meg. Ez egy a fentebb kifejtett hatások révén egy jóval dinamikusabb szegénységértelmezést nyújt. Az egyenlőtlenségek megváltozásának körülményeit és azok tulajdonságait négy pontban foglalhatjuk össze: (1) a jövedelmi differenciák a társadalmi csoportok között némileg-, vagy nem növekedtek, (2) a társadalmi rétegek határai elmosódnak, ami főleg a jövedelem felhasználásban jelentkezik, (3) új törésvonalak alakultak, amik nem réteg, hanem inkább nemi, generációs és etnikai specifikusak, (4) az egyenlőtlenségi viszonyok szituációfüggőbbé váltak, egy személy (individuum) az

---

37 Spéder Zsolt 2002

38 U. Beck 1983 (1997)

életében sokféle egyenlőtlenségi viszonyt élhet át³⁹. Az utolsó pont nem csak a hátrányos helyzetűekhez köthető, más társadalmi szinten élő embereket is veszélyeztethet, úgy is fogalmazhatunk, hogy nyitottabbak lettek, kiszélesedtek az egyenlőtlenségek a társadalmon belül.

Az új szegénység főbb okainak további kifejtésében Beck a munkanélküliséget emeli ki, melyen keresztül a fentebb kifejtett egyenlőtlenségek veszélyeztetettségei, azoknak dinamikája szemléltethető. Ezt több jelenségen keresztül fejt ki; a munkanélküliség eloszlása jobban érinti a korábban fix munkahellyel rendelkező személyeket, a munkanélküliek száma az aktív korú népességben emelkedik, illetve a sűrű munkák aránya növekszik a munkaerőpiacon. Ez utóbbi alulfoglalkoztatottségként, idején/időszakos munkaként, feketemunkaként vagy a tartós munkanélküliségnél a szociális rendszertől való függésben is jelentkezik.

Az új szegénység fogalmi keretét összefoglalva elmondható róla, hogy szélesebb társadalmi bázist ölel fel, individuális, egyéni életvitel jellemzőit és nem csoport- vagy rétegződési szempontokat emel ki a kockázati tényezők meghatározásánál, a szegénységet átmeneti, változó jelenségnek tartja (de a kockázati társadalomban továbbra is létezőnek tartja a tartós szegénységet).

II.5. Életciklus és életút a szegénységben:

A szegénység időbeliségének változásait már igen korai megfigyelések is igazolták. Az angol munkásosztályban folytatott kutatásában Rowntree⁴⁰ figyelte meg 1899-ben (!), hogy annak tagjaira az *életciklusukon* belül különböző szakaszok jellemzik életviszonyaikat. Megfigyelése szerint elszegényedési szakaszok gyerekkorban, a fiatal házaspárok gyermekvállalási periódusánál és az időskorú munkáscsaládoknál fordul elő. Így egy családnak több szűkösebb, bőségesebb esztendője van, melyek a családciklus szerint váltakoznak az idő előrehaladásával (ennek az életciklus -modellnek szemléltetésére egy jövedelmet és szegénységfokot mutató görbét használt.) Ennek az elméletnek nagy hatása volt a századeleji brit társadalompolitikai irányvonalra, melyben többek között a három-négy gyermeknél többet nevelő családoknak ajánlott jövedelemkiegészítő segélyezést, illetve szélesebb körben a minimálbér bevezetését is javasolta.

Ahogy a korábban kifejtett kockázati társadalom modell szakított a szegénységet

39 Spéder Zsolt 2002 33-34 o.

40 Hegedűs Péter – Monostori Judit 2005

strukturális szempontokkal magyarázó (osztály-, réteghelyzet) koncepcióról, úgy az „*életút szociológiája*” elmélet is gyökeresen más szempontokból indul ki. A fejlett ipari és jóléti társadalmakban Kohli⁴¹ szerint ezen szempontok alapján nem lehet teljes mértékben leírni egy egyén a közösségben elfoglalt pozícióját, hanem az úgynevezett *intézményesített életúton* keresztül e pozíció a foglalkozási helyzeten és a jóléti állam hatásaként szerveződik. Az életpályán különböző szakaszokat választódnak el nemi kategóriák szerint is felosztva. A férfiaknál három, a nőknél négy szakaszt különböztet meg. A férfiaknál ezek a *képzési*, a *foglalkoztatás ideje* és a *nyugállomány*. A nőknél ez a gyermekvállalással, az anyaság szakaszával bővül. Ennek a koncepciónak Mayer⁴² fogalmazta meg a kritikáját, mely szerint az életút ugyan úgy a társadalomszerkezet strukturáló része. Ezt ő a különböző kohorszok életútjának eltérő alakulásával magyarázta, mivel a kohorszokkal nem csak az intézményrendszer változik, hanem a párkapcsolatok, a képzési- és foglalkoztatási szerkezet is. Kohli ennek hatására toldott be elméletébe új szakaszokat, mint például a párhuzamosan futó foglalkoztatás és képzés, a munkanélküliség, a munkahelyváltás, munkakeresés, illetve időben kitolta és kihangsúlyozta a nyugdíjas élethelyzet szerepét.

A különböző életutakhoz természetesen különböző szegénységi kockázatok társulnak. Itt a szegénység kategóriáját inkább az egyéni és családi életút dinamikájában, státusváltásaiban ragadják meg a szerzők.

---

41 Kohli M., 1993: *A foglalkozási életút intézményesülése és individualizálódása*. Replika 1983/9-10 161-177 o.

42 Mayer K.U., 1983: *Életutak és társadalmi változás*. Replika 1993/9-10 110-118

III. A hazai szegénységkutatás periódusainak összehasonlítása:

Amikor a szegénységről megfogalmazott nagyobb elméleteket áttekintjük, nehezen léphetünk ki abból a kontextusból amiben megszülettek. Mindegyik elmélet egyes, a nyugati államoknak egy adott időszakának tipikus gondolkodási sémáját adja vissza, legyen az az ötvenes évek az Egyesült Államokban, vagy a nyolcvanas évek Németországában. A korszak társadalmairól alkotott társadalomtudományos és politikai (társadalom- és szociálpolitikai) irányvonalainak megfelelően értekeznek a szegénységről, így ezen elméleteket a mai, nagymértékben átalakult, posztmodern valóságunkban absztrakt struktúrákként érdemes kezelnünk. Természetesen az elméletek egyes alapfogalmai, a szegénység dimenzióiról és annak tulajdonságairól alkotott megállapításaik a mai társadalmi állapotok leírására is alkalmasak, de az előbbi megfontolásból a tanulmányomat nem kötelezném el egyik nagy elmélet mellett sem.

Viszont az elméletek átfogóbb, holisztikus értelmezésében vannak konzekvens megállapításaik a szegénység jelenségéről, melyeket egzaktabban kezelhetünk. Ezen jelenségek többségét felsorolás szerint szemléltetve a szegénységet vizsgálhatjuk: (1) mint jövedelmi helyzetet, vagy mint anyagi viszonyt (például a lakáshelyzet és vagyoni tárgyak megléte). (2) A munka világához való kapcsolatot (például a munkanélküliség, vagy a stabil, de alacsony kvalitású állás), vagy (3) mint időbeli dimenzióit (átmeneti, tartós, visszatérő, korosztályra-, vagy az egész életútra jellemző stb.), illetve vizsgálhatjuk a (4) különböző társadalmi státushoz, helyzethez és azok forrásaihoz kapcsolódó viszonyokként (legyen ez akár társadalom alatti kirekesztettség, vagy annak folyamata).

Ezen szempontok nagy része empirikusan jól mérhető és sokféle, módszertanilag alaposan kidolgozott háttér áll rendelkezésünkre a vizsgálatukhoz. De a megközelítésük, magyarázatuk más-más képet mutathat különböző módszertani iskolákból, a szegénység realitása nem mutat egységes képet. A magyar társadalom elmúlt húsz évében történt változásainak leírására ezért érdemes a hazai szociológia szegénységkutatásai eredményeit is bevonva áttekinteni, mind elméleti, mind módszertani megfontolásból, így a számok tükrében tisztábban láthatjuk a hazai szegénység realitását.

III.1. A rendszerváltás és a modernizáció hatásai:

A hazai szegénység történetéhez szorosan kapcsolódik a rendszerváltás körüli átmeneti

állapot feltárása és az azóta végbemenő társadalmi és gazdasági átalakulás. Az 1990-es évek elején a teljes magyar politikai és gazdasági struktúra átalakult. Pártállami egypártrendszeréről áttértünk a polgári demokratikus többpártrendszerre, az államszocialista gazdaságot leváltotta a kapitalista piaci berendezkedés. Ezen változásokkal azon intézményi és szabályozási rendszerek is nagymértékben átalakultak, melyekkel megpróbálták az átmenettel járó új jelenségeket kormányozni. A társadalom berkein belül pedig új célok és irányok alapján kezdték el az emberek szervezni életüket az átalakuló struktúrában, lehetőségeik megváltoztak és ezzel együtt magatartásuk is átalakult.

Az átmenetet tekintve a szakértők között konszenzus alakult ki a nagymértékben megnőtt munkanélküliség és a kiszélesedő, növekvő egyenlőtlenségek meglétéről⁴³. Az egyenlőtlenségek társadalmi gyökerei már az előző rendszerben is megvoltak, egyes jelenségei pedig az átalakulás új viszonyaival és lehetőségeivel az átalakuló társadalmi struktúrából kerültek felszínre. Közgazdasági gyökerei már megtalálhatóak voltak az államszocialista felfogású, gazdaságilag nem hatékony redisztribúciós gazdaságában is, és az új piaci felfogás szerinti nyitásban is a rendszerváltást követően.

A munkanélküliség megnövekedésének okait az új munkaerő-piaci körülmények elvárásaihoz köthetőek. A korábbi rendszert jellemző mesterségesen fenntartott túlfoglalkoztatottság, az alacsony szakképzettség, a munkaintenzitás- és termelékenység lemaradása nem segítettek az új struktúrákhoz való alkalmazkodáshoz. Az ezekhez társuló alacsony iskolázottság, a gyárripar és a mezőgazdaság drasztikus ágazati problémái nem befolyásolták kedvezően az ebből élő társadalmi bázist. Egyéni szinten a munkások nagy részét nem lehetett átképezni, míg ágazati szinten a privatizációval, az új vállalati rendszerrel átformálódó technokrata irányultságú piac az azt irányító réteg pozícióinak irányába nyitotta meg a fejlődési és mobilizációs utakat⁴⁴.

A piacosodáson belüli egyenlőtlenségek két szakaszát különböztethetjük meg ebben az időszakban. Az egyik az 1980-as évekre, az államilag felülről vezérelt redisztribúciós politika nyomán alakult ki, melyet az úgynevezett „második gazdaság” piaci jellegű nyitása többé-kevésbé ellensúlyozott. A rugalmasabb piaci modell felé való nyitás az adminisztrációs terhek csökkenésével kiszélesedtek az ellátó és termelő közösségek lehetőségei. Az új ipari és kereskedői, úgynevezett gazdasági munkaközösségek (gmk) és

---

43 Ferge Zsuzsa 2000

44 Ferge Zsuzsa 2000

vállalaton belüli gazdasági munkaközösségek (vgmk) az új piaci lehetőségek új igényeihez alkalmazkodva alakultak ki (1985-ben gmk-ból tízezer, vgmk-ból húszezer volt az országban). A második gazdaságban a magyar családoknak közel kétharmada vett részt valamilyen módon a különböző gazdasági szektorokon belül, mint például a háztáji gazdálkodás, a magánvállalkozások (maszekok) vagy másod- és harmadállások formájában⁴⁵. Ennek a második gazdasági mechanizmusnak az egyenlőtlenségeket mérséklő hatásait mind Kolosi Tamás az L-modelljében⁴⁶, mind a Szelényi Iván féle kettős háromszög-modell⁴⁷ kifejtésében szemléltetik. A második egyenlőtlenségeket növelő szakasz a piacosodáson belül a rendszerváltás utáni időszak, melynek folyamányaként az átalakult munkaerő- és humán erőforrás szükségletek egy differenciáltabb, beszűkült munkaerőpiacot hoztak létre, illetve ezzel együtt a bérek realizálásával a jövedelmi különbségek is kinyíltak.

A gazdasági teljesítőképesség romlása a kapitalista piac megjelenésével a rendszerváltást követő időkből az egész társadalom jövedelemszerkezetét érintette. Ennek hatását „*transzformációs recesszióként*” jellemzi Kornai János⁴⁸, melynek okai az egész gazdasági rendszer teljesítőképességének romlásában keresendők. Mivel a gazdasági teljesítmény csökkent, így abban minden szereplő relatíve kevesebb elosztható jövedelemhez fért hozzá (itt többek között gondolhatunk az infláció növekedésére, az árliberalizáció hatásaira stb.). A jövedelmi olló kinyílásával együtt így még azok a növekedési ágban lévő csoportok is kevesebb bevételhez jutottak hozzá, akik az összjövedelemből nagyobb arányban részesültek. Ez természetesen azt is jelentette, hogy reáljövedelem csökkenése még azokat is elérte akik képesek voltak megtartani jövedelmi helyzetüket. A jövedelmi egyenlőtlenségek pedig természetesen hatványozódtak azok körében, akik lejjebb csúsztak a jövedelmi és foglalkoztatási ranglétrán, illetve munkanélkülivé váltak.

A közéletben ennek a problémakörnek a tematizálása a rendszerváltás folyamányaként a szólásszabadság megjelenésével lehetségessé vált. Hiába gyökereztek ezen problémák nagy része a szocialista rendszerben, ezeket az emberek nagy része csak a rendszerváltás után érzékelte, annak következményeként kezdték el megélni. A politikai és szakmai nyilvánosság kiszélesedésével azonban a korábban elrejtett társadalmi problémákról a mai napig tartó köz- és párbeszéd indulhatott el⁴⁹. Így arról a modernizációs folyamatról is,

45 Romsics Ignác 2003

46 Kolosi Tamás 1987

47 Manchin Róbert-Szelényi Iván 1986 69-111 o.

48 Kornai János 1993 569-599 o.

49 Spéder 2002

mely a jelenlegi posztmodern, ipari tömegtársadalmunk felé vezet. Ebben a modernizációs folyamatban az egyenlőtlenségeken belül a szegénység formái, okai és viszonyrendszere nagymértékben átalakultak. Ezzel egy termékeny társadalomtudományos kutatóidőszak vette kezdetét a szegénység új ok-okozati rendszerének feltárásáról. Ezen kutatások nagy része eltérő elméleti és módszertani háttérrel közelíti meg a szegénységet, így annak különböző dimenzióival foglalkoznak, nem mutatnak egységes képet a szegénységről. Ez természetesen abból a korábban számtalanszor kifejtett körülményből fakad, hogy mit is nevezünk tulajdonképpen szegénységnek, illetve a megváltozott posztmodern környezetünkben hogyan alakult az át, mik jellemzik? A kutatások egy része magas és tartós szegénységi adatokat mutatnak az elmúlt húsz évről, míg mások illékonyabbnak dinamikusabbnak írják le azt. Egyes kutatások a halmozott depriváció egyes elemeinél magas értékeket írnak le, míg azokat együttesen vizsgálva csak alacsony előfordulást mutatnak. A szegénységnek ezt a többarcúságát, változékony, inkonzisztens képét Ferge Zsuzsa a *posztmodern pluralizáció*, a *posztmodern inkoherencia* és az individualizálódás Magyarországot elérő hatásaival magyarázza⁵⁰. A szegénység természetének megértéséhez így az elkövetkezőkben az elmúlt húsz év felméréseiből prezentálok áttekintő és összehasonlítható válogatást.

III.2. A kilencvenes évek szegénységkutatásai:

Az első két adatfelvétel nagyjából ugyan abból az időszakból származik. A Központi Statisztikai Hivatal Háztartás Költségvetési Felvétele (továbbiakban HKF⁵¹) két hároméves időszakban lett lekérdezve 1993-1994-1995, illetve 1996-1997-1998 között. A másik felmérés a Tárki nevéhez fűződik, ők 1992-1997 között szervezték meg az első Magyar Háztartás Panel programot (továbbiakban MHP⁵²). Mind a két felmérés követéses, longitudinális jellegű, főleg a szegénység dinamikájával, átmeneti jellegével foglalkozik, de a tartós szegénység mértékét is megpróbálják felmérni. Ezekből a felmérésekből a Világbank is közölt egy országtanulmányt, mely hasonló eredményekre jutott, mint a magyar kutatók. Ezek közül az MHP kutatást fogom teljes körűben bemutatni, a HKF felmérések adatait pedig összehasonlítási alapként fogom szemléltetni.

Az MHP alapvetően a korábbi német (SOEP) és amerikai (PSID) háztartás panel vizsgálatokat vette kiindulási pontoknak. Két; egy háztartási és egy egyéni kérdőívből

---

50 Ferge Zsuzsa 2007: *Mi történik a szegénységgel? Csalóka „posztmodernitás”* In: Esély 2007/4 3-23 o.

51 In: Ferge 2007 uo.

52 In: Spéder 2002

épült fel, melyekhez évenként egy-egy alkalommal szereplő témát kapcsolnak (például anómia, lelkiállapot, származás). Mind az egyéni, mind a háztartási kérdőívblokk széleskörű témákat ölel fel. A háztartási kérdőívblokkban például a következők: demográfiai összetétel, lakáskörülmények, lakásköltségek, megtakarítások, kölcsönök, fogyasztási és jövedelmi kiadások satöbbi. Továbbá az egyéni kérdőívblokkban például a következők: iskolai végzettség, gazdasági aktivitás, foglalkozási viszony, munkanélküliség, vallásosság, heti időmérleg stb.

Az MHP alapvető célja követéses módszerrel, évről évre ugyan azon alanyokat lekérdezve adatokat gyűjteni a társadalom állapotáról és annak időbeli változásairól (trendek feltárása és követése, életpályamodellek megalkotása). A háztartáson belül nemcsak a családfőt (háztartásfőt), hanem minden felnőtt – 15 évnél idősebb – tagját lekérdezték, így a háztartáson belüli egyéni adatokhoz is hozzáférhetünk.

Az MHP vizsgálatot a szegénységkutatás szempontjából a legalaposabban Spéder Zsolt dolgozta fel. Megközelítése főleg az átmeneti szegénységkonceptióból táplálkozik, míg módszertani szempontból főleg a jövedelmi szegénységmutatókat használ a *szegénység változó arcainak*⁵³ jellemzéséhez. Ezeket számos további dimenzió és változó alapján taglalja (például; etnikum, demográfiai szegénység, nemek, nyugdíjasok, munkanélküliek, iskolázottság). Megfigyelése szerint a szegénység szinte minden jövedelmi mutatójában növekedés figyelhető meg az MHP vizsgálati időszakában (1992-1997). Fontos további módszertani kitétele kutatásának, hogy az egyéni és a családi szegénység helyzetet azonosnak ítéli meg. A szegénység arányának alakulását a III.2.1. táblázat szemlélteti.

III.2.1. Táblázat⁵⁴: A szegények arányának alakulása Magyarországon 1992 és 1997 között:

	1992	1993	1994	1995	1996	1997
Relatív jövedelmi ⁵⁵	11,6	9,9	12,0	11,8	12,9	13,3
Létminimum	21,5	24,0	31,8	n.a.	n.a.	n.a.
Abszolút jövedelmi	10,1	12,5	16,1	19,9	26,6	n.a.
Nyugdíjminimum	5,2	5,4	6,7	5,1	6,2	n.a.
Előfordult, hogy nem jutott elegendő pénz ennivalóra	13,1	14,2	13,8	12,7	14,6	16,3
Havi rendszeres pénzzavar a háztartásban	26,4	26,3	25,4	25,1	28,1	30,5

Forrás: Spéder 2002 57 o.

53 In: Spéder 2002

54 In: Spéder 2002 57 o.

55 Megjegyzés; kevesebb, mint az átlagjövedelem 50%-a.

Megfigyelhető, hogy a különböző szegénységkonceptiók eltérő mértékű szegénységet mutatnak (természetesen a szegénységnek különböző mutatói alapján), de a szegénység trendje egyértelműen növekedő az időszakban.

A szegénység illékonyágának, átmenetiségének, illetve a tartós szegénység megállapításához az n-szer szegény formulát használták az adott időszakot nézve. Ez alapján megközelíti a harminc százalékot azoknak a háztartásoknak az aránya, akik a felmérés hét éve alatt legalább egyszer szegénynek minősültek jövedelmi szempontból. A relatív jövedelmi szegénység tartama szerinti eloszlását Magyarországon 1992-1997 között a Tárki MHP alapján a III.2.2.-es táblázat szemlélteti a népesség százalékos megoszlásában.

III.2.2. Táblázat⁵⁶: A relatív jövedelmi szegénység tartama szerinti eloszlás, hat éves időszakban Magyarországon, 1992-1997 között:

Hányszor szegény:	Spéder Zsolt számítása szerint	A Világbank számítása szerint
Egyszer sem	73,6	72,1
Egyszer	10,7	11,0
Kétszer	7,0	6,0
Háromszor	2,6	3,5
Négyszer	1,7	2,8
Ötször	2,1	2,6
Hatször	2,3	2,0

Forrás: Ferge 2007 5 o.

A táblázatból egyértelműen kiderül, hogy a „többször” szegények száma csökkenő tendenciát mutat az évek múlásával. Eszerint a tartósan szegények népességen belüli aránya 2-3 százalék között mozog. Ez meglepően alacsony értéknek tűnik egy gazdaságilag korábban sem prosperáló országban, főleg egy olyan politikai-gazdasági átmenet után, melyben egyértelműen csökkentette a népesség reáljövedelmét és magas munkanélküliségi mutatókat produkált (visszamenőlegesen megbecsülve egy millió feletti munkanélkülit). Ezek az adatok szerencsére mégis azt a pozitív képet mutatják, hogy a szegénységből több kivezető utat találtak meg az emberek az új rendszerben. A piaci átalakulás, a modernizáció, a posztmodern pluralizmus elérte a társadalom alsóbb részeit is, és felemelkedési lehetőségeket szabadított fel.

⁵⁶ In: Ferge 2007 5 o.

Ezeket az adatokat a KSH által végzett háztartás költségvetési felmérés is igazolni látszik. Szintén hasonló n-szer szegény formulát használva jutottak arra az eredményre, hogy az első felmérési periódusukban (1993-1994-1995) az egy évben szegények 10 százalék körül mozognak, a két évben is szegények aránya 3,4 százalékos, míg a mindhárom évben szegények aránya 2,6 százalékos. Ezen arányok a második lekérdezési periódusban (1996-1997-1998) az első évben 7,9 százalék, a második évben is szegény 3,9 százalék, míg a mindhárom évben szegények aránya 2,9 százalék.

A két kutatás eredményei látszólag azt mutatják, hogy a szegénység egy igencsak dinamikus, átmeneti trenddel leírható jelenség, de nem lehet minden kétséget kizáróan igazolni, hogy a tartósan szegénységbe süllyedők aránya ilyen alacsony rátákat mutasson. Ez a tapasztalatoknak⁵⁷ nagymértékben ellentmondó adatsor egyértelműen vezet ahhoz a kérdéshez, hogy vajon a választott módszertan befolyásolhatta-e a kapott eredményeket? Ferge Zsuzsa „kritikai” felvetésében emiatt a háztartás panelvizsgálat egyes mintavételi hiányosságait (is) okolja⁵⁸. Okfejtése szerint a panelvizsgálatokról általánosan elmondható, hogy a mintakövetésük a legszegényebb és leggazdagabb rétegek esetében problémássá válhat a magas válaszelmaradás miatt. Főleg egy olyan átmeneti állapotban lévő társadalomban, ahol a változások egészen a mélyebb struktúrákig leérnek. Ferge Zsuzsa ezt a következő példákkal is szemlélteti: *„Nehéz, ha nem lehetetlen követni a hajléktalanok növekvő számát, a munkakeresés vagy díjhátralék miatt instabil, mozgásban lévő háztartásokat, vagy éppen a jó, sőt luxus-lakásba költözőket.”*⁵⁹

A háztartás panel vizsgálatoknak a mintakövetéssel kapcsolatos problémáira Spéder Zsolt is kitér⁶⁰. Ezek közül kettőt emelnék ki; a minta nagyságát befolyásoló, illetve a súlyozást érintő problémákat. A minta nagyságát számos előre nem látható esemény befolyásolhatja, mint például a háztartáson belül a válás, az elhalálozás, az elköltözés stb. Ezek mind módosíthatják a mintán belüli eloszlásokat. Ezek nem mindegyike ellensúlyozható azzal a törekvéssel, hogy minden, a kérdőívezés első adatfelvételekor bekerült személyt is követni kell. A súlyozás problémájának egy része szintén ebből fakad, aminek korrigálására longitudinális, keresztmetszeti, illetve egyéni és háztartási súlyozást is használtak az MHP keretén belül. Ezt a súlyozási metódust azonban csak a felmérés második hullámában kezdték el használni (és később ezt is módosították). Az egész

57 Megjegyzés: Ferge Zsuzsa tanulmányában több külföldi kutatást is felhoz példának amelyek inkohérens adatokat mutatnak.

58 Ferge Zs. 2007

59 In: Ferge Zs. 2007 6 o.

60 Spéder 2002

mintára történő súlyozást (egyénit és longitudinálisat) pedig csak az 1996-os KSH mikrocenzus alapján számították ki Spéder Zsolték, így az első felmérési hullám adatainak súlyozása (valószínűsíthetően előzetes adatok hiányában) egy pár évvel későbbi felmérés alapján történt. Így Ferge Zsuzsa megállapításai ezen problémákról nem lehetnek teljesen alaptalanok.

III.3. Szegénységkutatás a Tárki háztartás monitor felméréseiben:

A szegénységkutatások másik nagy csoportja melyeket be kívánok mutatni, a Tárki háztartás monitor felméréseihez tartoznak. Ezek közül három évet emeltem ki, 2003-at, 2005-öt és 2008-at⁶¹. A kutatás mind jövedelmi, mind halmozott depriváció (halmozottan hátrányos helyzet) alapján mérte fel a hazai szegénységet. A halmozott depriváció az exklúziós elméletekhez kapcsolódik, részletesebben képes bemutatni a szegénységet a jövedelmi szegénységgel szemben. Ennek oka abban rejlik, hogy a szegénységnek nem csak jövedelmi-, hanem anyagi és vagyoni vonzatait is vizsgálja, továbbá bevonja a kutatásba a szegénység szubjektív megítélési lehetőségét is. A három háztartás monitoron keresztül kívánom részletesebben bemutatni a peremhelyzetbe kerültek életviszonyait, melyeket a korábban prezentált longitudinális kutatások kevésbé voltak képesek megragadni.

A felmérések természetesen jövedelmi szegénységgel⁶² is foglalkoznak, melyeket a koherens összehasonlítás érdekében bemutatok. Az 1993-as háztartás monitor még az egy főre eső jövedelem alapján kalkulált, a szegénységi küszöböt pedig három módszerrel állapították meg; az átlagjövedelem felével, a mediánjövedelem felével, valamint a kvintilis határával. A z Európai Unió tagországunkkal azonban egy új, nemzetközileg standardizált eljárással kezdték el a jövedelmi szegénységet is vizsgálni az úgynevezett laekeni indikátorrendszer keretein belül. Ezzel az új módszertani rendszerrel megkönnyítették a vizsgálatok nemzetközi összehasonlíthatóságát is (ENSZ, OECD, Világbank).

A jövedelmi szegénységet a laekeni indikátorrendszeren belül kétfajta eljárással mérik. Alapja a háztartási nettó jövedelem (adózás és egyéb elvonások utáni), mivel a társadalmon belüli relatív jövedelmi pozíciót a háztartás összjövedelme jobban képes

61 A következő adatok és módszertani leírások a Tárki Monitor tanulmányaiból származnak (2003-2005-2008). ld. bibliográfia, ill. további hivatkozások

62 Gábor András-Szívós Péter: *Lent és még lejjebb: jövedelmi szegénység*. In: Tárki Monitor 2008 jelentés 39-50

megmutatni, mint önmagában az egyéni jövedelem. A háztartások jövedelmét úgynevezett ekvivalencia skálákkal, az egyes háztartástagok fogyasztását követő súlyozással állapítják meg. Az ekvivalencia skálák meghatározásánál fontos szempontok a háztartástagok háztartáson belüli jövedelemeloszlásának meghatározása, amit a háztartáson belüli különböző helyzetük is befolyásol, mint például az életkor, a háztartás nagysága, a háztartáson belüli fogyasztás stb. A háztartáson belüliek helyzete nagyban befolyásolja, hogy a társadalmon belüli jövedelemeloszlásban milyen pozíciókat foglalnak el, beleértve ezzel a szegénységi kockázatokat is. Két fajta ekvivalencia skálát szoktak használni, ezek a súlyozás mértékében különböznek. Az OECD1 ekvivalencia skála a háztartásfőhöz 1, a tizenhat évnél idősebb háztartástagokhoz 0,7, a tizenöt éves vagy annál fiatalabb háztartástagokhoz 0,5 fogyasztási egységet rendel. Az OECD2 ekvivalencia skála ennél finomabb súlyozást használ; a háztartásfőhöz 1, a tizennégy éves vagy annál idősebb háztartástagokhoz 0,5, míg a tizennégy évesnél fiatalabb háztartástagokhoz 0,3 fogyasztási egységet rendel. A szegénységi küszöböt egységesen mindkét ekvivalencia skálánál a mediánjövedelem hatvan százalékában határozták meg.

A Tárki több korábbi adatfelvétel alapján (MHP és Tárki Monitor) a relatív jövedelmi szegénység adatait újraszámolta az OECD2 és OECD1 ekvivalencia skálák szerint, így azt nagyobb időbeli spektrumban is be lehet mutatni .

III.3.1. Táblázat⁶³: A relatív jövedelmi szegénység változása (1992, 1996, 2000, 2003, 2005, 2007):

	1992	1996	2000	2003	2005	2007
Szegénységi ráta OECD2:	11,9	14,2	12,9	13,5	12,0	13,5
Szegénységi ráta OECD1:	10,3	14,9	13,6	13,6	13,2	12,8

Forrás: Tárki Monitor jelentés 2008

A korábbi egyéb adatokat is figyelembe véve elmondható, hogy a jövedelmi szegénység a kilencvenes években nőtt, az évtized végére csökkent, majd enyhe ingadozás mellett stagnáló rátát vett fel. A szegénység másik fontos indikátora, mely szintén a laekeni indikátorrendszerhez tartozik, a szegénységi rés-arány. Ez a szegénység mélységét mutatja meg a társadalmon belül, azt a távolságot méri, amely a szegények és nem szegények között húzódik.

63 In: Tárki Monitor jelentések 2008 51 o. ill, 2005

III.3.2. Táblázat⁶⁴: A szegénységi rés változása (1992, 1996, 2000, 2003, 2005, 2007):

	1992	1996	2000	2003	2005	2007
Szegénységi rés(%):	15,0	16,8	19,1	18,9	19,3	18,3

Forrás: Társi Monitor jelentés 2008

A szegénységi rés aránya az adatok alapján a rendszerváltás óta szinte folyamatosan nőtt, kivéve az utolsó mért évben csökkent értéke.

Az anyagi depriváció⁶⁵ mérésének alapvetően más megközelítésével vizsgálták a szegénység körülményeit, adekvátabb eredményeket produkálva. A Társi Monitor kutatásban az anyagi depriváció indikátorait is az OECD szakértői ajánlásai alapján dolgozták ki a 2005-ös és 2008-as években. Az anyagi depriváción belül két nagy csoportot különböztetnek meg *objektív*- és *szubjektív* dimenziók alapján.

Az objektív dimenziókon belül három csoportot vizsgál, ezek: (1) az alapvető szükségletek kielégítettségének korlátozottsága, (2) a lakások felszereltségén alacsony szintje szintje/alapvető tartós fogyasztási cikkek hiánya és (3) a rossz lakáskörülmények.

A szubjektív dimenzió vizsgálata rendkívül egyszerűen operacionalizált. Két kérdéstípusból áll, melyben az első kérdésnél az utolsó két válaszlehetőség alapján a megkérdezett véleménye alapján döntenek el, hogy depriválnak tekintsék-e (*nélkülözések között élnek*, ill. *a hónapról-hónapra anyagi gondjaik vannak* válaszlehetőségek alapján⁶⁶). A másik kérdéstípus az objektív szegénységérzetet méri jövedelmi alapon (*hó végére elfogy-e a pénze*, illetve *jövedelme a szükségesnek tartott felét sem éri el* kategóriák alapján).

Az objektív dimenziók közül az (1) első csoport három alapvető szükségletet használ mutatónak, az élelmet, a fűtést és a lakásfenntartást. A (2) második csoportban a lakásfelszereltség alacsony szintjét az úgynevezett z-score eljárással vizsgálják. A standardizált z-score eljárással az összes tartós fogyasztási cikkekhez rendel értékeket, melynek mértékét az határozza meg, hogy az adott fogyasztási cikkek milyen előfordulása van a lakosság körében. Az előfordulási arány alapján leértékeli azokat a tartós fogyasztási cikkekkel mellyel sokan rendelkeznek, illetve felértékeli azokat, melyekkel ritkábban rendelkeznek a társadalom tagjai. Tehát ha az adott cikket sokan birtokolják, de a vizsgált személy nem, akkor nagy negatív z-score értéke lesz. Ha a vizsgált személynek birtokában van ilyen cikk, akkor kicsi pozitív z-score értéket

64 In: Társi Monitor jelentése 2008 51 o.

65 Havasi Éva: *Nem csak a pénz...: megélhetési nehézségek, anyagi depriváció*. In: Társi Monitor 2008 jelentés 61-70

66 Ezt a szubjektív mutatót én is felhasználtam a kérdőívben.

rendelnek hozzá. A z-score-ok alapján képzett index alsó kvartilisébe tartozókat tartják anyagilag depriváltk. A másik indikátor az alapvető tartós fogyasztási cikkek hiányát jelzi. Ennek a mérőszámnak az operacionalizálása egyszerű eljárás alapján történik. Azt méri, hogy az adott háztartás rendelkezik-e; automata mosógéppel, fagyasztóval, illetve mikrohullámú sütővel. Az anyagi deprivációba akkor sorolják be ezen indikátor alapján a háztartást, ha mindhárom tartós fogyasztási cikk hiányzik⁶⁷. A (3) harmadik dimenziót három indikátor szerint mérik. A kérdezőbiztos által megállapított elégtelen lakáskörülmények szerint, ha a lakást rosszul berendezettnek, sötétnek és szűknek ítéli meg. A második mutató, ha a lakásban nincsen benti WC. A harmadik mutatót a megkérdezett véleménye alapján határozzák meg a lakás állapota alapján (például: dohos, aládúcolt, beázik, légszennyezettség stb.). Depriváltk akkor sorolják be a lakást, ha a három mutató közül legalább az egyik jellemzi.

Az anyagi deprivációt a fenti indikátorok alapján négy deprivációs-típusba sorolják be:

1. *Megélhetési szegény: Alapvető szükségletek kielégítésének korlátozottsága*
2. *Komfort szegény: A tartós javak, a lakásfelszereltség alapvető szintjének hiánya*
3. *Lakás szegény: Rossz lakáskörülmények.*
4. *Szegénységérzet („objektív” és „szubjektív”)*⁶⁸

A jövedelmi szegénység – módszertantól függően – az aktuális (vagy átmeneti) szegénységet méri, míg a halmozott, tartós szegénységet az anyagi deprivációs mutatók. Az anyagi deprivációs mutatók szerint magasabb a szegénység aránya Magyarországon, mint amit a jövedelmi adatok sugallnak. Egy háztartást akkor tartunk halmozottan hátrányosnak, ha legalább kétféle deprivációs indikátor jellemzi. Az országos deprivációs átlagot nézve a társadalom egyharmadát jellemzi halmozott hátrány. Ez 2005-ben 33 százalék, míg 2007-ben 30 százalék volt.

A községben élés, az etnikai helyzet (roma), az alacsony iskolai végzettség, a nyugdíjas elmagányosodás (egyedüllét) és a magas gyerekszám eleve magában hordozza az elszegényedés esélyét. Ha ezek együtt jelennek meg, akkor szinte hatványozottan emelik meg a halmozott anyagi depriváció kockázatát⁶⁹.

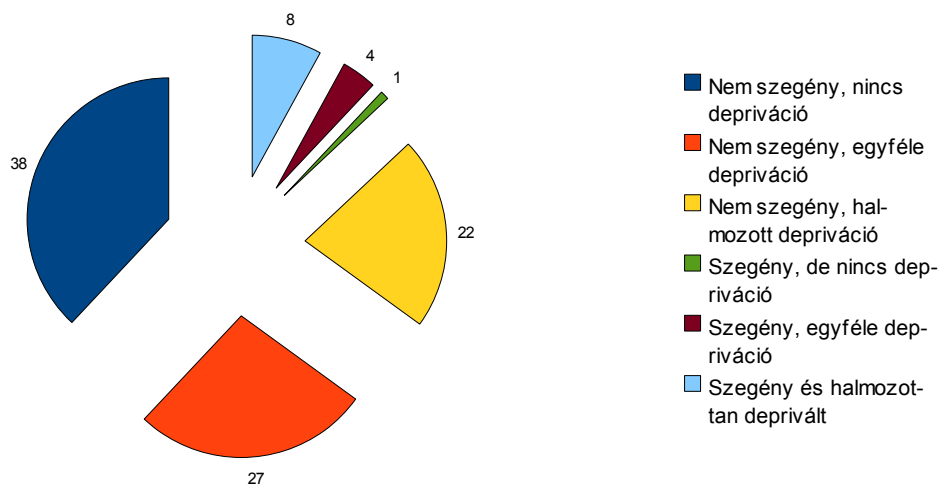
---

67 Megjegyzés: Én ezt túl leegyszerűsítettnek tartom.

68 In: Havasi Éva Tárki Monitor 2008 jelentés 63 o.

69 Lásd: Melléklet

III.3.1. Ábra⁷⁰: A lakosság megoszlása az anyagi depriváció és a jövedelmi szegénység léte, illetve hiánya szerint 2007-ben (%):

Az ábra alapján megállapítható, hogy a társadalom 38 százalékát nem érintette sem depriváció, sem jövedelmi szegénység. Ugyanakkor a jövedelmi szegénység és a halmozott depriváció együttesen a társadalom nyolc százalékát érinti. Ez az MHP longitudinális adatai alapján számolt két-három százalékos tartós szegénységi aránynál jóval magasabb.

III.3.4. Táblázat⁷¹: A lakosság megoszlása a depriváció-típusok száma és a jövedelmi szegénység szerint, eltérő jövedelmi szegénységi küszöbszintek mellett (2005-2007):

	2005				2007			
	50%	60%	70%	Országos átlag	50%	60%	70%	Országos átlag
Nincs depriváció	3	9	12	37	6	7	10	39
Egyfajta depriváció	19	23	27	30	26	32	30	31
Kétfajta depriváció	21	22	24	18	30	28	31	18
Háromfajta depriváció	30	24	20	9	14	17	15	8
Négyfajta depriváció	27	22	17	6	24	16	14	4

Forrás: Társadalmi Monitor jelentés 2008

A társadalom szintén nagy részét érintették a különböző depriváció-típusok 2005-2007-ben: 23 százalék *megélhetési szegény*, 25-28 százalék *lakáskomfort szegény*, 19-15

70 In: Havasi Éva Társadalmi Monitor 2008 jelentés 67 o.

71 In: Havasi Éva Társadalmi Monitor 2008 jelentés 75 o.

százaléka *lakás szegény*, a *szubjektív szegénységérzet* szerint pedig 46-44 százalék.

A jövedelmi- és halmozott deprivációs adatok alapján kijelenthető, hogy a szegénységi helyzetek között vannak átmenetek, jelentős az ingázók száma (a jövedelmi szegénységben és/vagy a halmozott anyagi deprivációban a társadalom 33 százalék él) és a társadalom több mint egyharmada egyetlen mutató alapján sem szegény (38 százalék)⁷². Úgy tűnik, hogy a modernizációs folyamatok felemelkedési lehetőséget nyújtanak az embereknek, a posztmodern pluralizáció trendje elérte a mai Magyarországot. Ugyanakkor az adatokat áttekintve láthatóvá válik, hogy Magyarországon tartós szegénységben, anyagi exklúzióban a társadalom 6-8 százaléka, nagyjából 500-800 ezer embert él⁷³. A társadalom legsó szegmensében a társadalmi kirekesztettség létező és újratermelődő jelenség. Ez a nyomorúságos élethelyzet továbbra is bázisa, forrása marad a további társadalmi egyenlőtlenségek és konfliktusok kockázatával járó exklúzióknak.

Ha a társadalomból kirekesztett csoportokról beszélünk, nem mehetünk el a hazai roma etnikum helyzete mellett. Ugyanakkor meg kell említenem, hogy a szegénység alapvetően nem roma probléma. Az ELTE Szegénységkutatási Központja 2001-ben végzett két vizsgálatot (ILO-POV 2002)⁷⁴ a társadalom legszegényebb részének harminc százalékában. Az eredmények alapján látni lehet, hogy a szegények 80 százaléka nem roma, és a legszegényebb réteg körében is ötven százalék feletti a nem romák aránya. A roma léthelyzet azonban magasabb elszegényedési kockázattal jár a többségi társadalom tagjaival összehasonlítva. Mind az ILO-POV kutatás, mind a Tárki háztartás monitor felmérései igazolták, hogy a roma háztartásfővel rendelkező családokban a jövedelmi szegénység és a halmozott anyagi depriváció aránya és kockázata magasabb (hasonlóan a többgyerekes családokhoz vagy az elszegényedett egyedülállókhoz)⁷⁵. A kocsolai keresztmetszeti felmérésben a roma lakosság alacsony esetszáma miatt sajnos érvényes megállapításokat nem tehettem, ezért a roma etnikum szegénységi helyzetével a továbbiakban nem foglalkozom.

---

72 Havasi Éva Tárki Monitor 2008 jelentés

73 Ferge Zsuzsa 2007 3-23 o.

74 Ferge Zs – Darvas Á. - Tausz K. 2002

75 Ferge 2007 3-23

IV. Konceptualizáció és módszertani útmutató:

A tanulmány célja a fentebb már kifejtett elméletekre szervesen épülő, alkalmazott megközelítések kifejtése, módszertani bemutatása és felhasználása a feltáró elemzés során. Az alábbi fejezetben az alapvető módszertani fogalmak és mérőszámok konceptualizálása mellett a kutatás módszertani útmutatóját is kifejtem.

A szegénység alapfogalmai eltérő módszertani feltevésekhez vezetnek. El kell különítenünk a *szegénység* és a *depriváció*⁷⁶ fogalmait. A *szegénység* inkább az alacsonyabb jövedelemből származó hátrányos helyzet, az erőforrások szűkösségéhez, a társadalmi struktúrában elfoglalt pozícióhoz és az ehhez kapcsolódó hagyományosabb értelmezésekhez köthető. A *depriváció* szó szerinti értelmében „valamitől való megfosztottságot jelent”⁷⁷. A szegénység jövedelmi értelmezésétől eltérően azt kibővíti, annak más rétegeire, mélységeire mutat rá, annak más jelzőszámaival operál. Amikor deprivációról beszélünk, akkor azon olyan dolgok nélkülözését értjük, amivel a többségi társadalom már rendelkezik, illetve amit a lakosság számára elérendő célként, minimumként kezelünk. Ilyen lehet az oktatáshoz, a munkaerőpiachoz, az egészségügyi ellátáshoz való hozzáférés megléte, másképpen kifejezve; a társadalmon belüli esélyegyenlőség mértéke. A depriváció másik megnevezése, direkt fordítása, a hátrányos helyzet, illetve a hátrányok halmozásával, azok együttes meglétével a többszörösen hátrányos helyzet (pl. elmagányosodás, betegség, munkanélküliség, lakáshelyzet, lakókörnyezet, táplálkozás, oktatás, szegregáció stb.).

A szegénység és a depriváció megközelítőleg hasonló, egymást kiegészítő fogalmak, gyakran szinonim kifejezéseként kezelik őket. Ezzel szemben az *abszolút szegénység* és a *relatív szegénység* fogalmai egyértelműen definiálhatóak:

- *Abszolút szegénységről*⁷⁸ beszélünk, ha egy személy vagy egy háztartási egység a létminimum alatt marad. Létminimumot általában egy főre vagy háztartásra jutó havi jövedelemben határozzák meg. De ettől lehetnek eltérő kritériumrendszerek is.
- *Relatív szegénységen*⁷⁹ azt értjük, ha egy személy vagy egy háztartási egység mutatói elmaradnak a társadalom átlagos mutatóitól. Általánosan elfogadott

76 Andorka Rudolf 1994

77 Andorka Rudolf 1994

78 Hegedűs Péter – Monostori Judit 2005
KSH, Társadalomstatisztikai füzetek, 43. szám, 2005

79 Hegedűs Péter – Monostori Judit 2005
KSH, Társadalomstatisztikai füzetek, 43. szám 2005

szegénységi küszöb számítási módszere, hogy azt az egy személyre vagy háztartásra jutó havi jövedelem kevesebb, mint az átlag 50%- vagy 40%-ban határozzák meg.

Érdemes bővebben kitérni az abszolút- és a relatív szegénység indikátorainak és módszertani alkalmazásának körülményeire. A kutatásban ugyanis mindkét szempont alapján feldolgozhatóak a változók, mindkettő alapján felállíthatóak és elemezhetőek a hipotézisek. Áttekintésük segíthet a feltáró jellegű kutatásba több mérési dimenzió esetleges bevonásával, a módszertani előnyök és hátrányok figyelembevételével.

Az *objektív relatív szegénység*⁸⁰ gyakorlati alkalmazásban magukból a felmérés adataiból származtatja a szegénységi küszöböt, innen ered viszonylagossága. A felmérésekben ez főleg az adott ország jövedelmi eloszlási adatait jelenti, az egyes személyek szegénységi helyzete szorosan összefügg a többségi társadalom anyagi helyzetével, jólétével és annak arányaival, eloszlásával. Ez azt is jelenti, hogy aki egy adott időszakban szegény, az egy másik országban nem biztos hogy annak számít. A relatív szegénység jövedelmi mutatóit használva előfordulhat, hogy miközben az általános jólét emelkedik a társadalomban, addig vele együtt növekedik a szegények aránya is (és fordítva).

Módszertani megközelítésből felmerül egy másik körülmény; ha jövedelmi szempontok alapján számítjuk ki a relatív szegénységi küszöböt, akkor nem mindegy, hogy azt a jövedelmek átlagának vagy mediánjának arányaiban vizsgáljuk. A jövedelmek átlaga annak nagyságára és szórására érzékeny, addig a medián az eloszlásukra és a jövedelem nagyság szerinti előfordulási gyakoriságra⁸¹. Jellemzően az átlag magasabb jövedelmet mutat, mint a medián, a választani köztük az adott országról készült előzetes statisztikák alapján érdemes. A KSH módszertani összefoglalója a medián használatát javasolja, idézem: „*A medián szakmailag jobban védhető, mert kevésbé érzékeny az alacsony és magas szélsőértékekre, és ezzel összefüggésben mintaérzékenysége is lényegesen kisebb.*”⁸²

A relatív jövedelmi szegénység küszöbének meghatározására számos indikátor alkalmazható. A definiálásnál már említett arányok mellett használják még határértékként az alsó decilis (10%) és kvintilis (20%) arányokat is.

---

80 Hegedüs Péter – Monostori Judit 2005

KSH, Társadalomstatisztikai füzetek, 43. szám 2005

81 KSH, Társadalomstatisztikai füzetek, 43. szám, 2005

82 In: KSH, Társadalomstatisztikai füzetek, 43. szám, 2005: 25. o.

A relatív jövedelem további szegénység indikátorai⁸³:

1. *Az egy fogyasztási egységre / egy főre jutó átlagos / medián jövedelem 50% vagy 60%-a, mint szegénységi küszöbérték.*
2. *Az egy fogyasztási egységre / egy főre jutó mediánjövedelem 50%-a az átlagkereset arányában.*
3. *Szegénységi ráta az egyes szociodemográfiai csoportokban.*
4. *A jövedelmi szegénységben élők összetétele szociodemográfiai jellemzők szerint.*
5. *A jövedelmi szegénységben élők jövedelmén belül a társadalmi jövedelmek aránya.*
6. *A nem jövedelmi szegénységben élők jövedelmén belül a társadalmi jövedelmek aránya.*
7. *A társadalmi jövedelmek eloszlása háztartástípusonként.*

A további mutatók nem csak a jövedelem, hanem a fogyasztás, mint a vásárlás során realizálódó jövedelem szerint határozzák meg a szegénységi küszöböt. Ugyanakkor a fogyasztás szerinti mutatók egy másik csoportja annak értelmezési körét kibővíti a halmozottan hátrányos deprivációs állapotnál már felhozott példákkal is (tartós javak fogyasztása, élelmezés, vagyontárgyak megléte, lakásviszonyok etc.). A teljesség kedvéért itt megemlíthető Townsend *deprivációs indexe*, mely 12 faktor szerint 60 mutatóval határolja be a szegénység mértékét és különböző vetületeit⁸⁴.

A kutatásban a fogyasztás hasonló, a jövedelmit deprivációs kategóriákkal kibővítő értelmezésében a mezőgazdasághoz és a ház körüli kis méretű termelési viszonyokhoz kapcsolódó mutatókat alkottam, melyeket *többdimenziós relatív megközelítéshez*⁸⁵ sorolhatunk be. Ilyenek a falusi környezetre jellemző tevékenységi körök és tulajdonok; például a zártkert, kút, üvegház, állatállomány megléte, illetve még a jövedelmi mutatókhoz sorolható, kiegészítő jellegű mezőgazdasági termelés bevétele. Az utóbbinál természetesen a szegénységi küszöb közelében élő háztartások önellátó stratégiaként alkalmazott, saját fogyasztásra termelt élelmiszerek mértékének számszerűsítése volt a cél (mennyi plusz bevételt jelenthet?). A többdimenziós relatív megközelítésnél gyakorlati példaként felhozható az Európai Háztartáspanel vizsgálat is szegénységkutatási része is, melynek adatait három dimenzióba sorolták: „*alacsony jövedelem, az életkörülményekben jelentkező hátrányok és a szubjektív szegénységérzet*”⁸⁶. A felmérésről általánosan elmondható, hogy az egyes szegénységi dimenziók előfordulásait vizsgálták az egyes

---

83 In: Hegedűs Péter – Monostori Judit 2005 35 o.

84 Hegedűs Péter – Monostori Judit 2005

85 Hegedűs Péter – Monostori Judit 2005

86 In: Hegedűs Péter – Monostori Judit 2005 39 o.

társadalmi csoportokon belül, illetve hogy a szegénység különböző jellemzőin belül milyen összefüggések rejlenek⁸⁷.

A felmérés módszertanában az Európai Háztartáspanelben használt komplex deprivációs indexhez hasonló alkalmaztam, annak dimenzióiból kettőt tud a kutatás teljes körűben megragadni; az alacsony jövedelmi helyzetet és a szubjektív szegénységérzetet. A korábban említett második dimenzióhoz, az életkörülményekben jelentkező hátrányokhoz besorolható hasonló mutatóból a kutatásba csak egy, a kérdezőbiztos által kitöltendő, a lakásviszonyokra vonatkozó kérdés került be⁸⁸. A deprivációs index alkalmazásának még az is ellentmond, hogy sok hátrányos helyzet besorolása alá tartozó mutató egyéni, személyes lekérdezés mintavételi egységre vonatkozik (iskolai végzettség, foglalkozási helyzet stb.), ezzel szemben a kutatásban mind a jövedelmi helyzet, mind a többdimenziós relatív szegénység, mind a szubjektív szegénységérzet kérdései háztartási egységekre vonatkoznak.

A *szubjektív szegénységérzet* egy viszonylag új⁸⁹ tartományát jeleníti meg a szegénységkutatásnak. A szegénység, a depriváció meghatározását a kérdezettre, illetve annak társadalmi környezetéről alkotott szubjektív képére hagyja, ezzel nagyban növelve annak validitását és relevanciáját. Kaput nyit a szegénység társadalmi értelmezése felé az egyéni jólét és a többségi társadalom életminőségének kutatásában. A szubjektív szegénységérzet is jövedelem alapú indikátor, melynél a szegénységi küszöb megállapításában a kérdezettnek van nagyobb szerepe.

Négy főbb típusa van a minimumjövedelemre⁹⁰ vonatkozó kérdéseknek⁹¹:

1. *Milyen jövedelem lenne elegendő a megélhetéshez a kérdezett családjának?*
2. *Milyen jövedelem lenne elegendő különböző családtípusoknak (néhány családtípust kiemelve) ahhoz, hogy különböző életszínvonalon (éppen csak kijön a jövedelmekből, tisztességesen megél stb.) megéljenek?*
3. *Milyen jövedelem lenne elvárható egy olyan családnak, mint a kérdezetté?*
4. *Milyen jövedelmi szintet kapcsol a saját családjára vonatkozóan a kérdezett a „nagyon rossz”, a „rossz”, a „tűrhető”, a „jó” és a „nagyon jó” életkörülményekhez?*

---

87 EHP elemzés 2002, Tsakloglou-Papadopoulos

88 Az EHK vizsgálatban erre a dimenzióra alkottak deprivációs indexet.

89 1984-től az USA-ban, 1986-tól Hollandiában, Nagy Britanniában 1991, Magyarországon az 1990-es évek végén.

90 Minimum Income Question

91 In: Hegedűs Péter – Monostori Judi, 2005 57 o.

A minimumjövedelemre vonatkozó kérdéseknek hasonló a célja, két módszertani eljárás köthető hozzájuk a *CPS*- és az *SPL*-módszerek⁹². „Egyaránt abból az állításból indulnak ki hogy azoknak a jövedelemelvárásai tükrözik legpontosabban a minimális szükségletek szintjét, akik jövedelme közel esik a szegénységi küszöbhez, vagyis akiknek az erre vonatkozó elvárásai megegyeznek a valóságos helyzetükkel.”⁹³

A kérdőívbe a fentebb lévő felsorolás közül két szubjektív szegénységre vonatkozó kérdés került be, illetve tartozik hozzá még egy harmadik, kiegészítő kérdés. Az egyik kérdés a havi jövedelem becslése egy hasonló háztartás esetén, a különböző életszínvonalakon való megélhetéshez; „nagyon szűkös megélhetés”, „átlagos megélhetés” és „nagyon jó megélhetés” kategóriákkal (ez az *SPL*-módszerhez hasonló). A másik kérdés a háztartás jövedelmének annak a háztartás megélhetését biztosító mértékére kérdez rá („egyáltalán nem” kategóriától a „teljes mértékben” ordinális skálán). Az *SPL*-módszernél a szegénységi küszöb a háztartás által megbecsült „szűkös megélhetéshez” tartozó érték. Itt azokat az adatokat használják fel, ahol a szegénységi küszöbhez tartozó becsült- és a valós jövedelem azonos nagyságú.

A szubjektív szegénységre vonatkozó harmadik kérdés a *CPS*-módszer szerint arra vonatkozik, hogy anyagilag mennyire jön ki jól a háztartás („jól kijönnek” ... „nélkülöznek” ordinális skálán). A szegénységi küszöb itt a „hónapról hónapra anyagi gondjaik vannak” feleletet választó háztartások valós jövedelme. Mind a két módszer regressziós becslési eljárással rendeli a minimális jövedelem értékét az egyes háztartástípusok mellé.⁹⁴

Az *abszolút szegénység* meghatározásában a létminimum értékének kiszámítása a legfőbb tényező. Az abszolút szegénység küszöbértéke annak az egy főre vagy háztartási egységre meghatározott jövedelmi és/vagy fogyasztási életviteli minimum értéke, amely képes az adott évben egy személy vagy háztartás legalapvetőbb szükségleteit kielégíteni. Ez lehet maga a létminimum vagy másik szociális mutató, például a nyugdíjminimum.

A létminimum kiszámolásánál⁹⁵ számos alapvető szükségleti normatívát használnak (élelmiszerkosár-, energia-, összes személyes fogyasztási kiadás átlaga, gazdasági aktivitás

---

92 A kérdéseket a KSH mikrocenzus vizsgálatából vettem át, hasonlóan operacionalizáltak a *CPS*- és *SPL*-módszerek kérdéseihez.

93 In: Hegedűs Péter – Monostori Judit 2005 57 o.

94 Itt sajnos nem találtam megfelelő módszertani forrást arra nézve, hogy háztartástípusok szerint hogyan kéne regressziós modellt felállítani rá.

95 Hegedűs Péter – Monostori Judit 2005
KSH Létminimum 2008

stb.). A létminimum értékét aktív és nyugdíjas háztartásokra is kiszámítják. A háztartások mérete is befolyásolja a létminimumot, más a fogyasztása egy kis- vagy nagyobb méretű háztartásnak, illetve a háztartás tagjainak sem hasonló mértékű a fogyasztása (pl. nem, kor, foglalkozás stb. szerint is eltérő). Ennek meghatározására úgynevezett ekvivalencia skálát alkalmaznak, amely súlyozza a létminimumot a háztartás fogyasztási egységeitől függően.

Ehhez kapcsolódóan a kutatásnak tudatosan az alapvető mintavételi egysége a háztartás. Ez, szemben az egy főre kiszámított jövedelmi helyzettől eltérően reálisabban, valószínűbben mutatja meg a különbözős nagyságú és összetételű háztartások jövedelmi helyzetét, így szegénység jellemzőit is a jövedelemstruktúrában. Ennek magyarázata az előző bekezdésben kifejtett, konzisztensebb fogyasztási és jövedelmi eloszlási arányokban rejlik a háztartásokon belül, illetve a különböző háztartások között.

A KSH létminimum számításának fogyasztási-egység kulcsai:⁹⁶

- Első felnőtt családtag: 1,00
- További felnőtt családtag: 0,75
- Első (0–14 éves) gyermek: 0,65
- Második (0–14 éves) gyermek: 0,50
- Harmadik és minden további (0-14 éves) gyermek: 0,50
- Első felnőtt családtag (inaktív – nyugdíjas): 0,90
- További személy (inaktív – nyugdíjas): 0,65

Ezek alapján egy két aktív korú személyből és két gyerekből álló tipikusnak mondható háztartás 2,90 fogyasztási egységnek felel meg. 2008-ban az egy fogyasztási egységre eső létminimum 71 736 Ft, így ebből továbbszámolva a négyfős háztartás létminimumértéke $2,90 \times 71\,736 \text{ Ft} = 208\,034 \text{ Ft}$. Az egytagú nyugdíjas háztartásoké így 64 562 Ft. „A különböző háztartástípusokra érvényes egy főre számolt létminimum értékek az 57,5 ezer Ft-os átlag körül, a 44 ezer és 72 ezer Ft közötti sávban szóródtak.”⁹⁷

Az útmutatót áttekintve megállapítható, hogy a többdimenziós relatív- és a szubjektív szegénységi megközelítések indikátorainak párhuzamos használata sokkal jobban tagolhatóbb, átfogóbb erejű a felméréshez vezetnek. Bár Kocsolán a szegénység és a depriváció helyzete nem teljes körűen, konzisztensen és teljes mélységében elemezhető, de azt a tanulmány több dimenzióból is képes megmutatni. A minta alacsony esetszámából fakadóan azonban egyes indikátorokat korlátozottan lehet felhasználni, ezért a

96 In: KSH létminimum 2008

97 In: KSH létminimum 2008 5.o.

következőkben a mintavételi eljárás tulajdonságait fejtem ki.

A lekérdezés tizenöt kérdezőbiztosokon keresztül, „face-to-face” módszerrel történt egy héten keresztül. A megkérdezett háztartások száma (esetszáma), a korábbi kutatótáborok tapasztalataihoz hasonló nagyságú, 197 fős lett. A kérdőívet egyéni tematikák szerint szerkesztettük különböző kutatási területeket lefedő blokkokba (például: etnicitás/nemzetiségek, médiafogyasztás, politika, devianciák, szegénység stb.) a kérdőívben az alapvető demográfiai, iskolázottsági és foglalkoztatási blokkal együtt 127 kérdés volt. A lekérdezési idő a szűrőkérdésektől függően maximum egy 1 – 1 óra és 20 perc között alakult. A saját kérdőív-részem tizenkét kérdésből állt (k107-k117⁹⁸). A lekérdezésnél a teljeskörűsége törekedtünk, azaz minden elérhető és válaszolni hajlandó tizenhét éves vagy idősebb kocsolai lakossal kitöltettük kérdőívet, figyelembe véve, hogy az alapvető mintavételi egységnek a háztartásokat vettük. A mintavételi eljárásban a falu térképe alapján területek lettek kiosztva a kérdezőbiztosoknak, akik a lekérdezendő terület nagyságától függően két-három fős csoportokat alkotva végezték a lekérdezést (háztartásonként egy kérdezőbiztossal). Ez a módszer segítette a szubjektív tényezők egy részének kiszűrését az adatfelvételben. Ezen mintavételi eljárás előnye a gyors lekérdezhetőség és a véletlenszerűség nyújtotta biztonság a kérdezőbiztosok befolyásolása alól.

Ugyanakkor mintavételi eljárás nem tökéletesen illeszkedik a lakossági arányokhoz a lekérdezés módja és a lekérdezés alatt felmerülő problémák miatt (pl. válaszmegtagadás, nyugdíjasok, munkanélküliek – otthonülők – túlsúlya stb.). Így a minta kisebb statisztikai korrekciókra szorul, hogy megfelelően mutassa meg a populációban meglévő alapvető megoszlási arányokat. Ezért a mintát utólagosan, kor és nem szerint súlyoztuk (a 2001-es népszámlálási adatokat alapul véve), a minta erre a két változóra reprezentatív. A mintavétel hátrányaként így felróható, hogy nem minden változó és fontos jellemző esetén adott a reprezentativitás, a minta torzult. Ez a kutatásban, főleg egyes változók alacsony esetszáma mellett, mint például a nemzetiségi és kisebbségi adatoknál, továbbá a háztartástípusoknál problémát okozott.

---

98 Lásd: melléklet.

V: A kutatás elemzése:

A vizsgálatban három jövedelmi szegénység kategóriát használok, az abszolút-, a relatív- és a szubjektív (objektív és szubjektív szegénységérzet). Az elemzés elsődleges célja, hogy ezen három kategória szegénységi küszöb értelmezése szerint hogyan alakulnak Kocsola népességén belül a szegénységi és jövedelmi mutatók, azokat melyik megközelítés jellemzi jobban az adatok tükrében. A mutatók *hipotetikus* felhasználásban milyen szegénységi rátákat állapíthatunk meg az egyes kategorizációkat felhasználva. A vizsgálat másodlagos célja az anyagi depriváció (lakáskörülmények) és az önellátás - mint szegénységet csökkentő túlélési stratégia - arányainak megállapítása.

V.1. Általános jövedelmi helyzet és a szegénység indikátorai:

Hogy az általános jövedelmi helyzeten keresztül megérthessük a jövedelmi szegénységet, érdemes annak alapvető adatait bemutatni. A jövedelmek eloszlásában a legmagasabb, egy háztartási egységre jutó havi jövedelem 680 ezer Ft, a legalacsonyabb 25 ezer Ft (sic!). A jövedelmi átlag 130 ezer Ft, a jövedelem módusza 120 ezer Ft. A jövedelmek szórása 105 ezer Ft körüli. A KSH 2010-es Dél-dunántúli statisztikai tükör szerint (2007-es és 2008-as adatok) a régióban az egy főre jutó átlagos nettó jövedelem 107 ezer Ft., ami az országos átlaghoz képest 10 százalékkal kevesebb.

A háztartások egy főre eső jövedelmeit nézve az országos adatok megoszlása szerint, a közép-magyarországi, Budapestet is magában foglaló régió és a vidéki régiók között a leginkább kirívó az egyenlőtlenség mértéke. A dél-dunántúli régió a jövedelmek átlaga szerinti sorban valahol a középmezőnyben foglal helyett, a közép- és nyugat-magyarországi régiókhoz képest kevesebb-, a keleti országrész régióihoz képest több az egy főre jutó jövedelem. Ugyanakkor a dél-dunántúli régió belül is jellemző a jövedelmek egyenlőtlensége a centrum-periféria felosztás szerint (a városokban magasabb, mint a községekben).

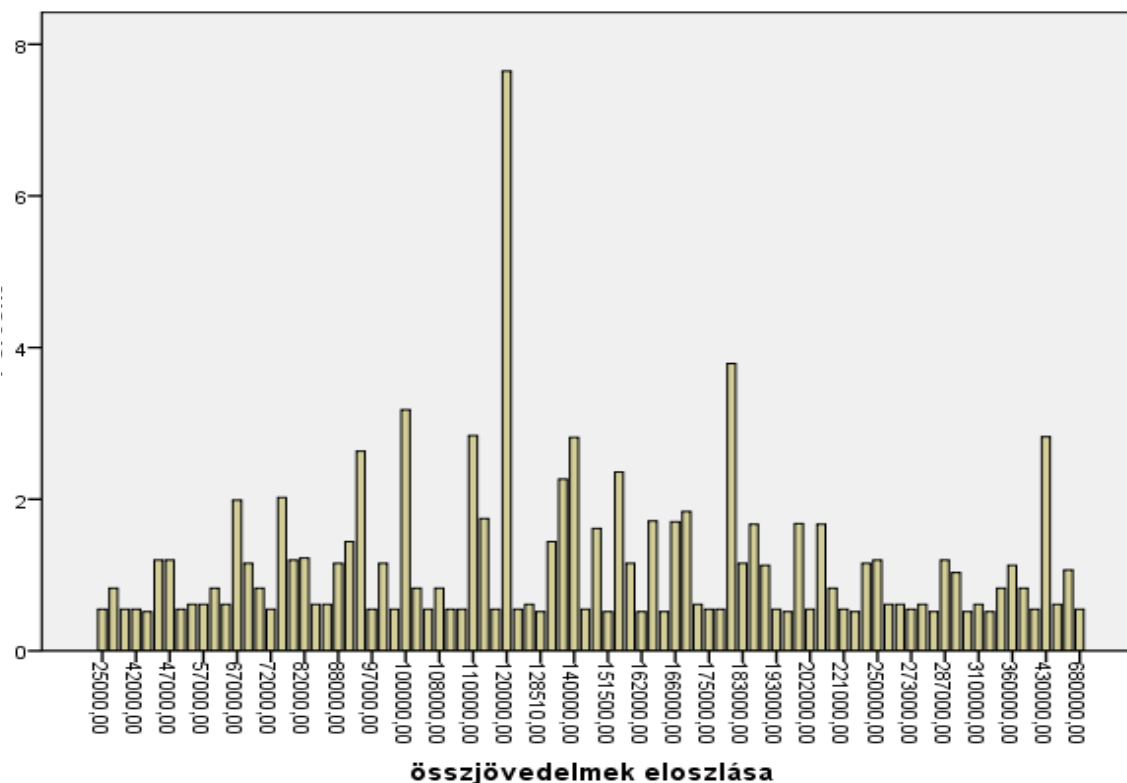
A dél-dunántúli régió belül egy főre jutó kiadások éves átlaga 760 ezer Ft volt 2008-ban. A fogyasztási kiadások részaránya hasonló volt az ország többi, nem centrum (közép-magyarországi), régiójának átlagos értékéhez. Az egy főre jutó kiadások fogyasztási szerkezetének eloszlása a dél-dunántúli régióban⁹⁹: élelmiszer (23,6%), lakásfenntartás

---

⁹⁹ In: KSH, Dél-dunántúli statisztikai tükör 2010, IV. évf., 8. szám 10 o.

(22,1%), közlekedés (12,3%), kultúra és/vagy szórakozás (7,8%), hírközlés (6,5%), egészségügy (4,4%), ruházkodás és lakberendezés (4-4%).

V.1.1. Ábra: Háztartási jövedelem eloszlása Kocsolán:

A relatív jövedelmi szegénység számításánál a háztartások egy fogyasztási egységre eső ekvivalens jövedelmének meghatározása az OECD1 ekvivalencia skála súlyozása szerint történt. Ez az elemzés megfelelő használhatóságának szempontjából egy rendkívülien praktikus jelzőszám. Ugyanakkor a kérdőív jellegéből fakadóan az OECD1 szerinti ekvivalens jövedelmek súlyozásának kiszámításánál minden tizennyolc év alatti fiatalosnak vettem (a háztartásfőhöz 1, a tizenhat évnél idősebb háztartástagokhoz 0,7, a tizenöt éves vagy annál fiatalabb háztartástagokhoz 0,5 fogyasztási egységet rendel), mivel nem tudtam distinkciót tenni a 16-18 évesek között (a kérdőívben a tizennyolc éven aluliak számára kérdeztünk rá a háztartáson belül).

Az adatfelvétel alapján a relatív jövedelmi szegénység aránya Kocsola lakosságában a háztartások országos medián jövedelmének hatvan százalékaival számolt szegénységi küszöb mellett 36,2 százalék.

Az *abszolút szegénységi* indikátor meghatározásánál¹⁰⁰ a háztartásokban élők száma és az egy fogyasztási egységre jutó ekvivalens jövedelem alapján állapítottam meg a szegénységi küszöbértékeket. Problémát jelentett, hogy a létminimum háztartás-típus szerinti szegénységi küszöbének számításánál a kérdőív szerkezete miatt az aktív és inaktív (például nyugdíjas) lakosokat nem tudtam elkülöníteni a mintán belül. További torzító tényező, hogy a tizennyolc éven aluliak között sem tudtam megtenni a szükséges elkülönítést – hanyadik gyermek a háztartásban 0-14 év között (a kérdőívben csak a tizennyolc éven aluliak számára kérdeztünk rá a háztartáson belül). A mintán belül módszertani problémát jelentet még a háztartások létszámának eloszlása az egyes háztartástípusok alacsony esetszáma miatt. Ezek szigorúbb szegénységi küszöbökhez vezetett; az abszolút szegénységi arányok felfelé torzulhattak valamelyest, mivel egyes esetekben a fiatalok, illetve inaktív háztartástagok számát nem tudtam belevenni a háztartás nagyságához és összetételéhez súlyozott létminimum értékekbe.

V.1.1. Táblázat: A háztartások létszáma:

	Egy fős	Két fős	Három fős	Négy fős	Öt fős	Több fős
Esetszám	23	63	45	33	21	13
%	11,6	31,9	22,6	16,6	10,5	6,8

Szignifikáns értékeket csak az egy és két fős háztartások jövedelmi helyzetéről kaptam (ezek ugyanakkor a háztartások 43,5 százalékát teszik ki). Az egy fős háztartások létminimum küszöbértéke 71 736 Ft¹⁰¹, a két fős háztartásoké 125 538 Ft. Ezek alapján megállapítható, hogy Kocsola lakosságán belül az egy fős háztartások 42,1 százaléka, míg a két fős háztartások 53,4 százaléka él a létminimum alatt. Ezek kiemelkedően magas értékek, és a háztartások alacsony létszáma miatt a szegénységi küszöb eltérése/torzítása is csekély a „teljesértékű” létminimumétől (például ha a két fős háztartásban az egyik fiatalok lenne, a szegénységi küszöb 125 ezer Ft helyett 118 ezer Ft lenne – ez a hétezer forintnyi eltérés önmagában nem magyarázza a létminimum alatt élők ilyen magas értékét).

Az átlagos családtípusnak tekinthető két felnőtt és két gyermekes háztartások 2,9 fogyasztási egységnek felelnek meg (= 1,00 + 0,75 + 0,65 + 0,50), ez alapján létminimumuk 208 034 Ft (= 2,9 * 71 736)¹⁰². Bár ennek értéke nem szignifikáns, de az átlagos, négyfős kocsolai családok 58,9 százaléka él létminimum alatt (a fent kifejtett

¹⁰⁰Lásd: A módszertani áttekintésben a létminimum meghatározását.

¹⁰¹Megjegyzés: A létminimum egy fogyasztási egységre eső átlagos értéke havonta. In: KSH Létminimum 2008

¹⁰²Lásd: A módszertani áttekintésben az ekvivalens súlyozás a létminimum meghatározásánál.

módszertani hiányosságból - a háztartások összetételéből - fakadó torzítás mértéke alacsony ennél a létminimum értéknél).

A *jövedelmi szegénységérzet* alapján számolt objektív szegénységi indikátorok relevánsabb és a valós helyzetet jobban szemléltető szegénységi arányokat mutatnak. Két *objektív jövedelmi szegénységérzeti* mutatót kérdeztünk le a felmérésben (k114-es és k115-ös kérdések). Az első kérdés a jövedelmi szegénységet ordinális skálával méri (k114: Milyen mértékben biztosítja az Ön és családja pénzübeli jövedelme a megélhetést?). A szegénységet az „egyáltalán nem” és a „kis részben” válaszlehetőségek mutatják. Ez alapján a lakosság 35,4 százaléka jövedelmi szegény.

A másik objektív jövedelmi szegénységérzetet mérő kérdés (k115: Véleménye szerint legalább mekkora havi összegre lenne szüksége egy Önökéhez hasonló háztartásnak...?) a nagyon szűkös, az átlagos és nagyon jó megélhetéshez szükséges pénzübeli összeget számszerűsítve méri.

V.1.2. Táblázat: Az objektív jövedelmi szegénységérzet megélhetéshez szükséges pénzüösszegei:

k115	medián	módusz	átlag
Nagyon szűkös megélhetés	100 000 Ft.	100 000 Ft.	124 786 Ft.
Átlagos megélhetés	200 000 Ft.	200 000 Ft.	222 128 Ft.
Nagyon jó megélhetés	350 000 Ft.	500 000 Ft.	507 596 Ft.

Az *anyagi deprivációhoz* kapcsolható indikátorok közül két típust használtam az elemzés során. A *szubjektív szegénységérzet* mérő kérdés (k116: Hogy érzik, Önök anyagilag...?) „hónapról hónapra anyagi gondjaik vannak”, illetve a „nélkülöznek” válaszlehetőségek alapján a lakosság 17,4 százaléka él anyagi deprivációban. A lakáskörülményeket a kérdezőbiztos által állapítottuk meg. Ezt egy egytől ötig terjedő ordinális skálán mértük, mely alapján a lakosság 19,1 százaléka él rossz lakáskörülmények között.

V.2. Önfenntartási stratégiák és kockázati mutatók:

A lakosság önfenntartására vonatkozó kérdések közül három típust különböztethetünk meg, jövedelem jellegűt, tulajdonhoz kapcsolható és anyagi természetűt (materiális javak). A kistermelői vagy ház körüli mezőgazdasági termelésből származó jövedelem és az összjövedelem között nem figyelhető meg szignifikáns korreláció. Az erre vonatkozó kérdésre (k108¹⁰³) a lakosság 24,8 százaléka válaszolt igennel (folytat mezőgazdasági tevékenységet 2008-ban). A gazdálkodásból származó bevétel módusza 110 000 Ft, átlaga 405 180 Ft a 2008-as évre nézve.

Ezt a ház körüli kistermelésből származó bevételt olyan összjövedelmet kiegészítő forrásként kezelhetjük, amely a rossz anyagi körülmények között élőket támogathatja. Ennek a bevételnek havi 20-25 ezer Ft-os plafonértékével számolva (ez tekinthető reális összegnek az önfenntartás kiegészítésére) a kistermelést folytatók 67,4 százalékát jelenti, ez a háztartások 16-17 százalékát teszi ki.

A tulajdon jellegű, önfenntartáshoz köthető kérdés (k107: Van-e a használatában saját vagy bérelt...?) a lakosság önfenntartáshoz szükséges tulajdoni hátterét hivatott feltérképezni. A tulajdontípusok a vidéki, önálló jellegű mezőgazdasági termeléshez és tevékenységekhez lettek operacionalizálva. A tulajdontípusok szerint: zártkerti kert, szőlő, gyümölcsös, szántó, rét, legelő erdő, üvegház, vízforrás/kút. Az egyes tulajdontípusok birtoklásának függvényében kialakított index határozza meg azok elterjedtségét Kocsolán. Ezen tulajdonok közül legalább egy típussal a lakosság 23,3 százaléka rendelkezik, kettővel 22,1 százalék, hárommal 15,7 százalék, négyel 14,6 százalék, ennél többel pedig 17,2 százalék. A lakosság csekély 7,1 százalékát teszik ki azon háztartások, melyek egyetlen fent felsorolt tulajdontípussal sem rendelkeznek.

Hasonló eljárással mértem fel a lakosság egyes anyagi/természetbeni javainak önálló előállítását (k117: Jellemző-e Önre, hogy otthon, kertjében vagy gazdaságában önállóan állít elő...?). Ezek a javak: alapvető élelmiszer, szeszes ital, tüzelőanyag, használati eszköz, illetve ruházat. A lakosság 21,1 százaléka ezen javak egyikét sem állítja elő háztartáson belül, legalább egyet 36,5 százalékuk, kettőt 28,9 százalékuk, hármat 9,8 százalék és négyet 3,7 százalék. A mintán belüli eloszlás alapján a lakosság 68,8 százaléka állít elő kertjében vagy gazdaságában alapvető élelmiszereket, továbbá magasnak tekinthető az otthonukban szeszes italt előállítók aránya is, a lakosság majdnem negyede: 24,6 százalék. A háztartások ötödéről (19,9 százalék) mondható el, hogy a lakásfenntartás költségeinek

---

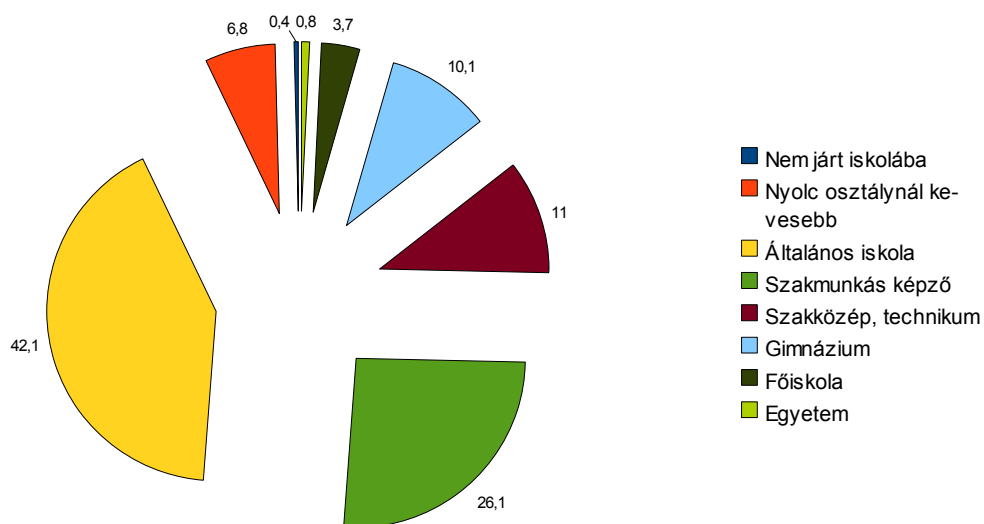
103A kérdés kistermelésre és ház körülire („háztájira”) is vonatkozott.

mérsékléséhez önállóan állít elő tüzelőanyagot, míg valamilyen használati eszközt 14,6 százalékuk készít. Az otthon saját felhasználásra ruhát készítő aránya egy picit több, mint a lakosság egytizede: 11,3 százalék.

Ha a község egyéb alapvető mutatóit, mint például az iskolázottságot és a munkanélküliséget, mint a szegénységi kockázatot növelő tényezőket nézzük, az alábbi adatokat kapjuk. A lakosságon belül a háztartásban megkérdezettek 6,7 százaléka munkanélküli, 21,1 százalékukat foglalkoztatják teljes munkaidőben, 13,7 százalékukat foglalkoztatják részmunkaidőben, csupán 1,2 százalékuk él saját vállalkozásából, 4,4 százalékuk él alkalmi munkákból és 6,6 százalékuk kap szociális segélyt vagy ellátást.

V.1.2. Ábra: A legmagasabb iskolai végzettségek eloszlása Kocsolán:

VI. Az eredmények összefoglalása:

A kutatás elsődleges kérdésköre a jövedelmi szegénység és az anyagi depriváció mértékének vizsgálata Kocsolán. A kapott adatokat szemügyre véve és azokat a 2008-as Tárki háztartás monitor adataival összehasonlítva, Kocsola egyértelműen az ország hátrányos helyzetű községei közé tartozik. A relatív jövedelmi szegénység a faluban 36,2 százalékos, ami a 2008-as Tárki háztartás monitor adataival összevetve, amely országos szinten 12,8 százalékos relatív jövedelmi szegénységet mutat (OECD1, OECD2 szerint 13,5 százalék), ez rendkívül magasnak számít (több, mint 20 százalékkal magasabb az országos átlagnál). A faluban a háztartások valamivel több, mint egyharmada él jövedelmi szegénységben.

Az abszolút jövedelmi szegénységben élő háztartások aránya is magas a lakosságon belül. A háztartástípusokon szerinti megoszlásban a háztartások közel 40-50 százaléka él a létminimum alatt. Az egy és két fős háztartások a családok 43,5 százalékát teszik ki, míg a három és négy fős a családok 39,2 százalékát, és mindegyik háztartástípusnál a létminimum alatt élők aránya meghaladja a 40 százalékot (a három fős családoknál kiugró, 70 százalékot is meghaladó értéket mutat). Kocsolán az egytől négy főig terjedő háztartások a családok 82,7 százalékát jelentik, melyeknek közel fele él a létminimum alatt. Ezt az adatot alátámasztja a háztartások jövedelem eloszlásnak egyéb mutatói, mint például a jövedelem átlaga (130 ezer Ft), illetve a jövedelem módusza (120 ezer Ft). További magyarázó tényező, hogy a minimálbér és a létminimum közti jövedelmi rés az elmúlt években csökkent, a két jövedelmi érték közeledett egymáshoz.

A jövedelmi szegénységérzet adatai szintjén alátámasztják ezeket a megállapításokat. Az objektív relatív szegénységi mutató szerint a háztartások 35,4 százaléka érzi úgy, hogy jövedelmük nem elégíti ki a háztartás anyagi boldogulását. Az objektív szegénységérzet értéke valamennyivel kevesebb, mint a 2008-as Tárki háztartás monitor által kimutatott 38 százalékos országos átlag.

A háztartások szubjektív szegénységérzete alacsonyabb, 17,4 százalékos, mint a 2008-as Tárki háztartás monitor által kimutatott 27 százalékos országos átlag. Az anyagi depriváció érzetének aránya a lakosság körében kedvezőbbnek mondható, ennek okai valószínűsíthetően a falusi környezetből és a megélhetést kiegészítő önfenntartási stratégiákból fakadnak. Az anyagi depriváció másik mutatója, a lakáshelyzet kérdezőbiztos

általi megítélése szerint rossz lakáskörülmények között a háztartások 19,1 százaléka él, ez az érték szintén nagyobb, mint amit a Tárki kimutatott (országos átlag 15 százalék). Az országos átlaghoz képest az anyagi depriváció ezen indikátorok alapján kevésbé érinti Kocsola lakosságát.

A kutatás másodlagos célja a helyi lakosság önellátásának és önfenntartási stratégiáinak felmérése. Ez a kutatási hipotézis igazolást nyert, mivel az adatok tükrében a háztartások jelentős részére jellemző valamilyen megélhetést javító/kiegészítő tevékenység folytatása. Bár a háztartások jövedelem szerkezete és a mezőgazdaságból származó bevételek között nem mutatható ki szignifikáns kapcsolat, a lakosság negyede (24,8 százalék) folytat valamilyen szintű mezőgazdasági tevékenységet. A mezőgazdasági termelést folytató háztartásokon belül, a megtermelt értéket nagysága szerint 20-25 ezer Ft körül számszerűsítve, a kistermelői és a háztáji termelési szintek ezen háztartások 67,4 százalékára jellemző. Ez az összes háztartás 16-17 százalékát teszi ki. Hasonló arányokat kapunk az önellátási stratégiák metszetében, ha azt az ahhoz szükséges tulajdonok indexe szerint vizsgáljuk¹⁰⁴. A tulajdon index mutató szerint a családok legalább 23,3 százaléka rendelkezik egyfajta tulajdonnal, két fajttal 22,1 százalék, hárommal 15,7 százalék, négyvel 14,6 százalék míg ennél több tulajdontípussal 17,2 százalék. Az önfenntartáshoz vagy az anyagi javak kiegészítéséhez szükséges tulajdoni háttér széles körben biztosítva van a községben. A háztartások csupán 7,1 százalékát teszik ki azok az otthonok, akik semmilyen mezőgazdasági (kis)termeléshez szükséges tulajdontípussal sem rendelkeznek.

A háztartások összességének arányában a családok 68,8 százaléka alapvető élelmiszereket termel meg valamilyen formában otthon, illetve a háztartások ötödére jellemző tüzelőanyag felhalmozása, míg ruhaneműt a családok 11,3 százalék készít saját felhasználásra. Ezen mutatókat összegezve látható, hogy Kocsola lakosságán belül a háztartások minimum ötödére jellemző valamilyen létfenntartást kiegészítő tevékenység/stratégia alkalmazása és ez kiemelkedő értéket mutat az otthoni, kistermelői/háztáji szinten előállított élelmiszerek vonatkozásában.

A szegénységi kockázatokat növelő tényezők, mint például a megkérdezett legmagasabb iskolai végzettsége vagy a munkanélküliség vegyes képet mutatnak a településről. Az iskolázottság szempontjából a megkérdezettek többsége része alacsony végzettségű, ami a munkaerőpiaci rugalmatlansága, illetve az alacsony minőségű munka után járó alacsony

---

¹⁰⁴Lásd: Mellékletben a kérdőív k107-es kérdése.

bérezés miatt megnöveli a szegénység kockázatát, utat nyithat a szegénységbe való alámerüléshez. A foglalkoztatottsági és munkanélküliségi ráta adatait figyelembe véve Kocsolán meglepő módon alacsonyabb, 6,7 százalékos a munkanélküliség, mint a dél-dunántúli régióban, ahol 10,3 százalékos¹⁰⁵. Ez az adat véleményem szerint nem felel meg a valóságos munkanélküliségi helyzetnek a településen. Ezt a megállapítást két tényezőre alapozom. Az első a gazdasági recesszió miatt a munkanélküliségi ráta általános növekedése az országban, ami egy kiszolgáltatottabb helyzetben lévő kistelepülést valószínűleg jobban sújtott. Továbbá a gazdasági recesszió egyes negatív társadalmi hatásai nem azonnal jelentkeznek, hanem időbeli eltolódást mutatnak, úgymond idő kell ahhoz, hogy ezek a negatív hatások kibontakozzanak, valamint idő kell ezen negatív hatások szociológiai felméréséhez is. Az alacsony munkanélküliségi rátát így a gazdasági recesszió időben elhúzódó negatív hatása is magyarázhatja. A második indok egzaktabb, a KSH területi statisztikai rendszerének adatbázisa (T-STAR¹⁰⁶) szerinti munkanélküliségi adatokra alapozom. Az adatbázis szerint a nyilvántartott álláskeresők száma 169, fő ebből 165 személy fizikai foglalkozású. A 180 napon túli nyilvántartott álláskeresők száma 100 fő. Ezek magasabb adatokat mutatnak, mint ami a mintába bekerült. Ha az álláskeresőket iskolai végzettségük szerint nézzük, egyértelműbb az iskolázottság munkanélküliségre gyakorolt hatása (figyelembe véve az alacsonyabb iskolai végzettségű személyek magas arányát a faluban). A nyilvántartott álláskeresők száma az általános iskola 8 osztályánál kevesebb végzettséggel rendelkezők körében Kocsolán 2008-ban 28 fő, az általános iskolát végzettek körében 78 fő, a szakmunkás végzettségűeknél 42 fő, szakiskolai és Szakközépiskolai, technikumi, gimnáziumi végzettségűeknél 20 fő. A nyilvántartott álláskeresők alapján kiszámított munkanélküliségi ráta Kocsolán 13,3 százalékot mutat¹⁰⁷.

A feltáró keresztmetszeti felmérés eredményei alapján Kocsolát egy tipikus hátrányos helyzetű kistelepülésként írhatjuk le. Ez aggodalomra ad okot a falu jövőjével kapcsolatban, ugyanis a falut magas szegénységi mutatók és további elszegényedési kockázatok jellemzik. A szegénység tagolódása megfigyelhető a térbeli és a társadalmi struktúrákban is, a kistelepüléseket és a társadalmi hierarchiában alul elhelyezkedőket az egyenlőtlenségek jobban érintik. Ennek a kockázatnak a mérsékléséhez feltétlenül szükséges a megfelelő szociálpolitikai lépésekkel a biztos megélhetési háttér

---

105KSH, Dél-dunántúli statisztikai tükör 2010, IV. évf., 8. szám

106Forrás: teir.vati.hu

107A T-STAR a népszámlálás végleges adataiból továbbszámított adat szerint Kocsola lakossága 2008-ban 1271 fő.

megteremtése, a már meglévő egzisztenciák támogatása. A reciprocitás elve alapján mind állami, mind megyei, mind települési szinten szükséges a társadalom tagjainak közösséget vállalnia a leszakadó rétegekkel. A szegénységnek, mint a társadalmi integrációt gyengítő folyamatnak az eredői a szociológiai felméréseken keresztül feltárhatóak, és mérséklésükre kialakíthatóak a megfelelő hosszú távú reálpolitikai stratégiák.

Ugyanakkor a szegénység elleni harcot a szubszidiaritás elvét követve alulról fölfelé építkezve kell felvenni. A Kocsolára jellemző, a létfenntartást kiegészítő tevékenységek arányait figyelembe véve, ez a küzdelem a faluban folyamatosnak tekinthető, így a megoldásokról önkormányzati, állami és a társadalmi nyilvánosság szintjein érdemes diskurzust indítani. Az elszegényedés komoly társadalmi problémákat rejt magában, az időskorúak elmagányosodásának és a vidéki kistelepülésekről a regionális centrumokba vándorlók magas arányának folyamatával a falusi életmódot zsákutcává tehetik, mely így további bázisa maradhat a társadalmi egyenlőtlenségek újratermelődésének.

Bibliográfia:

1. Andorka Rudolf 1994: *A társadalmi problémák szociológiája (Szegénység és társadalmi beilleszkedési zavarok)*, Bp., Nemzeti Tankönyvkiadó
2. Auletta, K. 1982: *The Underclass, New-York, Vitage Books* In: Spéder Zsolt 2002, *A szegénység változó arcai*, Bp, Új Mandátum
3. Becker I., Hauser R., (szerk.) 1997: *Einkommensverteilung und Armut. Deutschland auf dem Weg zur Vierfüntel-Gessellschaft?* Frankfurt am Main, Campus In: Spéder Zsolt 2002, *A szegénység változó arcai*, Bp, Új Mandátum
4. Beck U. 1983 (1997): *Túl renden és osztályon? Társadalmi egyenlőtlenségek, társadalmi individualizációs folyamatok és az új társadalmi alakulatok, identitások keletkezése.* In: Angelusz Róbert: *A társadalmi rétegződés komponensei.* 418-468 Bp. Új Mandátum
5. Castel, R. 1993: *A nélkülözéstől a kivetettségig -a „kiilleszkedés” pokoljárása.* In: Esély 1993/3 3-23 o.
6. Davis, K.-Moore (1997)1945, *A rétegződés néhány elve* In: Angelusz Róbert: *A társadalmi rétegződés komponensei*, 10-23. Bp, Új Mandátum
7. Ferge Zsuzsa 1991: *Szociálpolitika és társadalom.* Társadalompolitikai olvasókönyvek. Bp. ELTE Szociológiai Intézet Szociálpolitikai Tanszéke és T-Twins Kiadó
8. Ferge Zsuzsa 2000: *Elszabaduló egyenlőtlenségek.* Bp., Hilscher Rezső Szociálpolitikai Egyesület
9. Ferge Zs – Darvas Á. - Tausz K. 2002: *Social Protection, Social Exclusion and Poverty in Hungary.* Report on the survey about Social Exclusion and Poverty in Hungary, International Labour Office (ILO), Central and Easter European Team Bp. In: Ferge Zsuzsa 2007: *Mi történik a szegénységgel? Csalóka „posztmodernitás”* In: Esély 2007/4 3-23 www.hapn.hu/download.php?id=643 (levétel ideje 2010.02.16)
10. Ferge Zsuzsa 2007: *Mi történik a szegénységgel? Csalóka „posztmodernitás”* In: Esély 2007/4 3-23
11. Ferge Zsuzsa 2008: *Miért szokatlanul nagyok a Magyarországi egyenlőtlenségek?*, In: Esély 2008/2 http://www.esely.org/kiadvanyok/2008_2/FERGE.pdf (levétel ideje 2010.03.02)

12. Gábos András-Szívós Péter: *Lent és még lejjebb: jövedelmi szegénység*. In: Tárki Monitor 2008 jelentés 39-50
13. Hans Rosling 2007: *New insights on poverty*, (TED.com előadás)
http://www.ted.com/talks/lang/eng/hans_rosling_reveals_new_insights_on_poverty.html
14. Hans Rosling 2009: *Let my dataset change your mindset*, (TED.com előadás)
http://www.ted.com/talks/lang/eng/hans_rosling_at_state.html
15. Havasi Éva – Altorjai Szilvia 2005: *A jövedelem, mint az anyagi jólét és a szegénység mérőszáma*, 43. szám, Bp. KSH, Társadalomstatistikai füzetek
<http://portal.ksh.hu/pls/ksh/docs/hun/xftp/idoszaki/pdf/jovedelem.pdf> (levétel ideje 2010.02.22)
16. Havasi Éva: *Nem csak a pénz...: megélhetési nehézségek, anyagi depriváció*. In: Tárki Monitor 2008 jelentés 61-70
17. Hegedűs Péter – Monostori Judit 2005: *A szegénység és társadalmi kirekesztődés jelzőszámai*, Bp., KSH Népeségtudományi Kutató Intézet
18. Kohli M., 1993: *A foglalkozási életút intézményesülése és individualizálódása*. Replika 1983/9-10 161-177 o.
19. Kornai János 1993: *Transzformációs visszaesés. Egy általános jelenség vizsgálata a magyar fejlődés példáján*. Közgazdasági Szemle 569-599 o.
20. KSH 2006: *Jövedelmi helyzet, jövedelemeloszlás, 2004 (válogatott tanulmányok)*, Bp. <http://portal.ksh.hu/pls/ksh/docs/hun/xftp/idoszaki/pdf/jovhelyzet04.pdf> (levétel ideje 2010.02.22)
<http://portal.ksh.hu/pls/ksh/docs/hun/xftp/idoszaki/pdf/jovhelyz04.pdf> (levétel ideje 2010.02.22)
21. KSH Létnimum 2008, Bp.,
<http://portal.ksh.hu/pls/ksh/docs/hun/xftp/idoszaki/letmin/letmin08.pdf> (levétel ideje 2010.02.22)
22. KSH, Dél-dunántúli statisztikai tükör 2010, IV. évf., 8. szám
<http://portal.ksh.hu/pls/ksh/docs/hun/xftp/stattukor/regiok/deldun/deldun1001.pdf> (levétel ideje 2010.02.16)
23. Kronauer, M. 1998: *Social Exclusion and Underclass – new concepts for the analysis of poverty*. In: *Andress (szerk.): Empirical Poverty Research in Comparative Perspective, 51-76*. Aldershot, Ashgate In: Spéder Zsolt 2002, *A szegénység változó arcai*, Bp, Új Mandátum

24. Ladányi J. - Szelényi I. 2004: *A kirekesztettség változó formái. Közép és Délkelet európai romák történeti és összehasonlító szociológiai vizsgálata*. Bp. Napvilág
25. Laki László 2007: *Vidék, falvak és a szegénység*, In: Falu 22. évf. 4. szám, 2007 17-25
26. Lenski G. 1966, *Power and Privilege: A Theory of Social Stratification*, New-York, McGraw-Hill In: Spéder Zsolt 2002, *A szegénység változó arcai*, Bp, Új Mandátum
27. Lewis, O. 1968, *Sanchez gyermekei*. Bp. Európa Kiadó
28. Manchin Róbert-Szelényi Iván 1986: *Szociálpolitika az államszocializmusban. Piac, redistribúció és társadalmi egyenlőtlenségek a kelet-európai szocialista államokban*. Medvetánc 2-3 69-111 o.
29. Mayer K.U.,1983: *Életutak és társadalmi változás*. Replika 1993/9-10 110-118
30. MTA 2006: *Dél-Dunántúli régió , A Kárpát-medence régiói : a Magyar Tudományos Akadémia Regionális Kutatások Központja és a Dialóg Campus Kiadó sorozata ; 3., 2006;*
31. Myrdal G. 1963, *Challenge to Affluence*, New-York, Pantheon Book In: Hegedüs Péter – Monostori Judit 2005, *A szegénység és a társadalmi kirekesztődés jelzőszámai*, Bp., KSH Népeségtudományi Kutató Intézet
32. Natter, E.-Riedlsperger, 1988: *Zweidrittel Gessellschaft. Spalten, Splittern - oder Solidarisieren?* Bécs, Europaverlag, illetve Glotz P., 1984: *Die Arbeit der Zuspitzung*. Berlin, Rohwolt In: Hegedüs Péter – Monostori Judit 2005, *A szegénység és a társadalmi kirekesztődés jelzőszámai*, Bp., KSH Népeségtudományi Kutató Intézet 13-14 o.
33. Oblath Márton 2006: *A "cigány" kategória diszkurzív és történeti konstrukciója*, In: *Anthropolis* folyóirat 3.évf. 1. szám, 2006; 51-61
34. Peterson, Pe. E. 1991: *The Urban Underclass and the Poverty Paradox* In: Iencks-Peterson (szerk.) *The Urban Underclass*, 3-27 o. In: Spéder Zsolt 2002, *A szegénység változó arcai*, Bp, Új Mandátum
35. Romsics Ignác 2003: *Volt egyszer egy rendszerváltás*. Bp., Rubicon könyvek
36. Rowntree, S.B. 1901: *Powerty and Progress*, London In: Hegedüs Péter – Monostori Judit 2005, *A szegénység és a társadalmi kirekesztődés jelzőszámai*, Bp., KSH Népeségtudományi Kutató Intézet
37. Spéder Zsolt 2002, *A szegénység változó arcai*, Bp, Új Mandátum
38. Sen, A. 1983: *Poor, Relatively Speaking. Oxford Economic Papers 1983*, 153-169 (A tanulmány rövidített formában megjelent Sen, A. : *A relatív szegény*. In: Esély

- 1999 2/3)
39. Sen, A 2003, 2004: *Társadalmi kirekesztés: fogalom, alkalmazása, vizsgálat*. I.-II. Esély
  40. Sík E. - G. Redmond 2000: Coping strategies in Central European Countries in *Poverty in Transition Economies*, eds. G. Redmond and Sandra Hutton 2000 Routledge, London 266-287 In: Ferge Zsuzsa 2007: *Mi történik a szegénységgel? Csalóka „posztmodernitás”* In: Esély 2007/4 3-23
  41. Táarki Monitor jelentések 2005: *Feketén Fehéren*. <http://www.tarki.hu/adatbank-h/kutjel/pdf/a763.pdf> (levétel ideje: 2010.03.01)
  42. Táarki Monitor jelentések 2008 <http://www.tarki.hu/adatbank-h/kutjel/pdf/b193.pdf> (levétel ideje: 2010.03.01)
  43. Táarki Monitor jelentések 2003 <http://www.tarki.hu/adatbank-h/kutjel/pdf/a530.pdf> (levétel ideje: 2010.03.01)
  44. teir.vati.hu adatbázisa
  45. Veit-Wilson 2000, *Horses of discourses: poverty, purpose and closure in minimum income standards policy*. In: Gordon, Townsend, P. (szerk.) *Breadline Europe. Studies in poverty, inequality and social exclusion*. 141-164 Bristol, The Policy Press In: Hegedűs Péter – Monostori Judit 2005, *A szegénység és a társadalmi kirekesztődés jelzőszámai*, Bp., KSH Népeségtudományi Kutató Intézet 22 o.
  46. Világbank országtanulmány 1996: *Magyarország Szegénység és szociális támogatások*
  47. Wilson, J. 1987, *The Truly Disadvantaged. The Inner City, the Underclass and Public Policy*. Chicago, The University of Chicago Press In: Spéder Zsolt 2002, *A szegénység változó arcai*, Bp, Új Mandátum 30 o.
  48. Wright, E.O. 1985(1997), *Általános keretrendszer az osztálystruktúra elemzéséhez*. In: Angelusz Róbert *A társadalmi rétegződés komponensei*, 178-221, Bp. Új Mandátum

Mellékletek:

I. Melléklet – Kérdőív:

k.107 Van-e használatukban (saját vagy bérelt):

	igen	nem	Nt	Nv
Zártkerti kert	1	2	88	99
Szőlő	1	2	88	99
Gyümölcsös	1	2	88	99
Szántó	1	2	88	99
Rét	1	2	88	99
Legelő	1	2	88	99
Erdő	1	2	88	99
Üvegház	1	2	88	99
Vízforrás, kút	1	2	88	99

k.108 2008-ban volt-e mezőgazdaságból származó bevétele az Ön háztartásának?

1. Igen

2. Nem

88. Nt.

99. Nv.

Ha igen: Mennyire becsöli piaci értékét?.....Ft

k.109 Önök tartanak-e haszonállatot?

1. Igen

2. Nem

88. Nt.

99. Nv.

Ha igen: Milyen állatot és mennyit?¹⁰⁸

k.110 Meg tudná Ön becsülni, hogy háztartásukban mekkora a főállású munkaviszonyból származó havi jövedelmük? (Egy számot írj, ha nincs, írj 0-t!)

.....Ft

Ha nem válaszol, próbáld meg az alábbi táblázat alapján megbecsülni!

---

108 Megjegyzés: Táblázatba lehetett bevezetni az adatokat. A táblázatot itt nem jelölöm.

1. 0-20 ezer Ft
  2. 20-40 ezer Ft
  3. 40-60 ezer Ft
  4. 60-80 ezert Ft
  5. 80-100 ezer Ft
  6. 100 ezer Ft vagy felette
88. Nt.
99. Nv.

k.111 Meg tudná Ön becsülni, hogy háztartásukban idényjellegű munkákból mennyi bevételük származik?

.....Ft

Ha nem válaszol, próbáld meg az alábbi táblázat alapján megbecsültetni!

1. 0-20 ezer Ft
  2. 20-40 ezer Ft
  3. 40-60 ezer Ft
  4. 60-80 ezer Ft.
  5. 80-100 ezer Ft.
  6. 100 ezer Ft vagy felette
88. Nt.
99. Nv.

k.112 És mekkor a nyugdíjból származó havi jövedelmük összege?

.....Ft

Ha nem válaszol, próbáld meg az alábbi táblázat alapján megbecsültetni!¹⁰⁹

k.113 Van-e munkanélküli segélyből, gyermekellátásból, egyéb szociális segélyből származó jövedelmük? Ha igen, mekkora a havi összege?

.....Ft

---

109 Megjegyzés: Az előző két kérdés szerinti skála alapján.

k.114 Milyen mértékben biztosítja az Ön és családja összes pénzbeli jövedelme a megélhetést?

1. egyáltalán nem
2. kis részben
3. valamennyire biztosítja
4. nagy részben
5. teljes mértékben

88. Nt.

99. Nv.

k.115 Véleménye szerint legalább mekkora havi összegre lenne szüksége egy Önökéhez hasonló háztartásnak....

1. a nagyon szűkös megélhetéshez?.....Ft
2. az átlagos megélhetéshez?.....Ft
3. nagyon jó megélhetéshez?.....Ft

k.116 Hogy érzik, Önök anyagilag...

1. jól kijönnek
2. beosztással jól kijönnek
3. éppen hogy jól kijönnek a havi jövedelmükből
4. Hónapról hónapra anyagi gondjaik vannak, vagy
5. Nélkülöznek

88. Nt.

99. Nv.

k.117 Jellemző-e Önre, hogy otthon, kertjében vagy gazdaságában önellátóan állít elő:

	igen	nem	Nt.	Nv.
Alapvető élelmiszereket	1	2	88	99
Szeszes italt	1	2	88	99
Tüzelőanyagot	1	2	88	99
Használati eszközt	1	2	88	99
Ruházatot	1	2	88	99

II. Melléklet – Kiegészítő ábrák és táblázatok:

1. Táblázat¹¹⁰: Kiemelt társadalmi csoportok érintettsége a halmozott deprivációban, illetve a jövedelmi szegénységben (%):

A személy jellemzői	Halmozott depriváció	Jövedelmi szegénység
Teljes lakosság	29,6	12,8
Budapesten élő egyedülálló idős	13,3	2,0
Községben élő élő egyedülálló idős	54,0	27,9
Kistelepülésen (2 ezer fő alatt) élő egyedülálló idős	58,1	55,1
Roma háztartásfőjű	65,5	44,4
Budapesten élő roma háztartásfőjű	63,4	31,3
Kistelepülésen élő roma háztartásfőjű	62,0	65,6
Községben élő roma háztartásfőjű	75,7	52,2
Házaspár legalább 4 gyerekkel típusú háztartásban élők	56,1	43,9
Házaspár legalább 4 gyerekkel típusú háztartásban községben élők	80,1	67,2
Budapesten élő, alsó fokú végzettséggel rendelkező háztartásfőjű családban	33,3	11,6
Kistelepülésen élő, alsó fokú végzettséggel rendelkező háztartásfőjű családban	46,4	28,4

Forrás: Tárki háztartás monitor 2008

III. Melléklet – záradék:

Én, Piroch Rudolf András, kijelentem, hogy a szakdolgozat saját szellemi termékem, azt más szakon szakdolgozatként nem nyújtották be, és csak a megjelölt segédeszközöket használtam.

.....

¹¹⁰ In: Tárki monitor 2008 75 o.